

ביטחון ויחסי חוץ

יגאל אלון והסוגיה הפלסטינית: מהכחשה להכרה

רונן טראובה

מבוא

הקריירה הפוליטית של יגאל אלון (1918-1980) נחרתה בזיכרון הקולקטיבי הישראלי, ודאי בזה של אנשי תנועת העבודה, כסיפור של אי־מיצוי והחמצה. הסיבה לכך היא שהוא לא הגיע לראשות הממשלה ואף לא קיבל את תיק הביטחון - תפקידים שבעיני תומכיו היו ראויים לחתום את דרכו של מי שמונה למפקד הפלמ"ח באמצע העשור השלישי לחייו.¹ למרות זאת היה אלון שר בכיר בממשלות לוי אשכול, גולדה מאיר ובזו הראשונה של יצחק רבין, ובמשך עשור (1967-1977) היה גם סגן ראש הממשלה, תואר שאמנם נתפס לעתים כפיצוי סמלי על שלא זכה לתפקידים הביצועיים שאליהם שאף, אך הקנה לו מעורבות והשפעה בתהליכי קבלת ההחלטות בממשלה בנושאי חוץ וביטחון. יתר על כן, תפקידו כיושב ראש ועדת השרים להתיישבות (1970) וכשר החוץ (1974-1977) העניקו לו השפעה ישירה גם על ביצוע המדיניות בתחומים אלה.

הביטוי המובהק ביותר להשפעתו של אלון על עיצוב תפיסתה המדינית של תנועת העבודה הוא התכנית שהציג לפני הממשלה ביולי 1967, וגילמה את מורשתו המדינית והביטחונית.

* מאמר זה מבוסס ברובו על חלקים מעבודת הדוקטור 'תנועת העבודה הישראלית ויחסה ללאומיות הפלסטינית בעשור שלאחר הקמת אש"ף (1964-1973)', שכתבתי באוניברסיטת בן־גוריון בנגב, 2014, בהנחיית ד"ר גולי נאמן ערד וד"ר אבי בראלי. אני מוקיר תודה לשניהם על הנחייתם הקפדנית והמסורה. 1 ביטוי לתחושה זו ראו, למשל, אצל נתן שחם, 'שלום חברים: דפים מארכיון פרטי (נחתם זמנית בקיץ 2003)', דביר, אור יהודה 2004, עמ' 87. לניתוח הגורמים לכישלון דרכו של אלון לעמדת ההנהגה הלאומית ראו: אניטה שפירא, 'יגאל אלון: אביב חלדו, הקיבוץ המאוחד, תל אביב 2004, עמ' 493-499.

תכנית אלון סימנה תפנית בדרכו, ויותר מכך בדימויו, מנציג של מפלגה ובעיקר של זרם קיבוצי (אחדות העבודה-פועלי ציון והקיבוץ המאוחד, בהתאמה) נציים, למדינאי עצמאי המחזיק בהשקפה יוגית יחסית באותה עת. התכנית עיצבה את מדיניות ההתיישבות עד 1977 אף שלא התקבלה רשמית בממשלה, ונתפסה כמשקפת את עמדת רוב חלקי התנועה לדפוס באשר הפתרון האפשרי של הסוגיה הפלסטינית לפחות עד שנות התשעים.²

עמדתו של אלון בסוגיה הפלסטינית היתה תולדת תהליך מתמשך של בחינת תמורות היסטוריות הקשורות בהתפתחותן של תודעה ותנועה לאומיות פלסטיניות ובהכרה הבין-לאומית הגוברת בהן. אלון הקדים את רוב עמיתיו בהפנמת משמעותן של תמורות אלה בסביבה האזורית והבין-לאומית, ונבדל מרובם בהבנת הצורך בזימה מדינית - לצד אקטיביזם ביטחוני ומעשה התיישבותי 'קובע עובדות' - ובהתמודדות עם האתגר המוסרי והמדיני שהציבה הסוגיה הפלסטינית. כך הוא היה למעצב העיקרי של תפיסת הפתרון שהציגה תנועת העבודה לסוגיה הפלסטינית, שהיתה במרכזו של השיח הפוליטי והציבורי בה מאז העשור השלישי למדינת ישראל.

עמדותיו של אלון בסוגיה הפלסטינית עד מלחמת ששת הימים

עד אמצע שנות השישים לא חרגו העמדות המדיניות והביטחוניות שהציג אלון מתפיסת שלמות הארץ של הקיבוץ המאוחד ומנהיגו הרעיוני יצחק טבנקין. הקיבוץ המאוחד אמנם לא שלל במפורש (לרבות במסמך היסוד האידאולוגי שלו, יסודות הליכוד הרעיוני של הקיבוץ המאוחד, מפרברואר 1955) את קיומה של זהות לאומית פלסטינית המובחנת מזו הכלל-ערבית, אך בפועל לא ראה בערבים תושבי הארץ קולקטיב הזכאי להגדרה עצמית, והדגיש כי העם היהודי הוא היחיד הנהנה מזכויות בעלות על הארץ. לערבים שייכללו בתחומי המדינה היהודית, בגבולות הרחבים שייעד לה, הבטיח הקיבוץ המאוחד זכויות אזרחיות מלאות, כפרטים.³

זימתו המדינית-אסטרטגית העצמאית הראשונה של אלון היתה מכתב שכתב במארכ 1949, בעת שהיה אלון חזית הדרום, לבן-גוריון, ובו הפציר שישראל תמהר לכבוש את כל שטח הגדה המערבית, בטרם ייחתם הסכם הפסקת אש עם ירדן (אז עבר הירדן). אלון היה מודע לנימוקים המדיניים והמוסריים נגד צירוף אוכלוסייה ערבית גדולה למדינה, וניסה להדפם בטענה כי 'נמצא בוודאי פתרון, אשר יניח להם [לתושבי הגדה] להתקיים בכבוד'. מבחינה ביטחונית הציג אלון במכתבו טיעון שלימים רווח בקיבוץ המאוחד: 'מוטב שאוכלוסייה זו תימצא בשליטתנו ותחת פיקוחנו מאשר [ש]תהיה שרויה תחת השפעת האויב, ותשמש מקור לארגון צבא גדול כנגד מדינת ישראל'.⁴ כעבור שנה טען אלון בפורום של תנועתו, כי 'אילו קרה שעלידי

2 ישראל קולת, 'ארץ-ישראל במחשבת תנועת העבודה', בתוך: אביעזר רביצקי (עורך), ארץ-ישראל בהגות היהודית במאה העשרים, יד בן-צבי, ירושלים 2004, עמ' 435-436; אליעזר שביד, נורמות הקיום של העם היהודי בזמן החדש, הקיבוץ המאוחד, תל אביב 2012, עמ' 482-483.

3 אורי יזהר, בין חזון לשלטון: מפלגת אחדות העבודה-פועלי ציון בתקופת היישוב והמדינה, יד טבנקין, רמת אפעל 2005, עמ' 49.

4 שפירא, אביב חלדו, עמ' 445.

השלמת שחרור הארץ בגבולות עבר־הירדן, הייתה מתפנה אוכלוסייה ערבית נוספת ועוברת לארצות ערב השכנות, לדעתי לא היה בכך משום עוול היסטורי.⁵ על בסיס נימוקים דומים לאלה שהעלה ב־1949 בזכות כיבוש הגדה המערבית, התנגד אלון לנסיגת ישראל מרצועת עזה במאוס 1957, לאחר כיבושה במלחמת סיני.⁶ אחד הגורמים העיקריים למלחמה זו היה פעילות ה'פדאיון' הפלסטינים, שאלון מיאן לראותה כנובעת ממצוקות ומתחושות אותנטיות של הפליטים הפלסטינים. בהרצאה במועצת הקיבוץ המאוחד בפברואר 1954 הוא גרס כי מדינות ערב עומדות מאחורי פעולות אלה, שנועדו 'להשאיר את הבעיה הפלשתינאית פתוחה כאילו היא תובעת פתרון לאומי אחר מאשר קיום המדינה שלנו', ולשרת אינטרסים צרים של אליטות שלטוניות השואפות לשמר את מעמדן באמצעות עידוד פעולות שיביאו 'להסחת תשומת ליבם של המוני הפלאחים והפעילים במדינות ערב [...] מענייניהם הם [...] אל עבר אויב זר, המאיים כביכול על שלומם האישי וקיומם הלאומי'.⁷

ב־1959 פרסם אלון את ספרו **מסך של חול**, בו שטח בהרחבה את תפיסת עולמו המדינית והביטחונית. הסוגיה הפלסטינית זכתה בספר לפסקה קצרה בלבד, שבה הציג אותה אלון כבעיית פליטים גרדא, שהרי:

סוף סוף, ערבי שחי פעם בארץ ישראל, התיישבותו בכל ארץ ערבית אחרת אין בה משום עריכת גלות מבחינה לאומית, כי הלא הערבים עצמם טוענים כי הם עם אחד, בעל תרבות אחת ודת אחת. ערבי ארצישראלי שתיישב בעיראק או בסוריה [...] עם כל אי הנעימות שבנדידה, הוא מוסיף להישאר ולחיות בתחומי ארצו ועמו, בתחומי אותה תרבות, דת, לשון ואותם המנהגים ובאותה תודעה לאומית.⁸

מ־1961 כיהן אלון כשר בממשלת ישראל. באפריל-מאי 1963 קיימה הממשלה דיון באפשרות כיבוש הגדה המערבית, בעקבות גל של הפגנות המוניות שפרץ באותה עת בירדן, ובעיקר בערי הגדה המערבית, נגד מדיניות החוץ של המלך חוסיין.⁹ אלון טען כי נפילת המלך תביא להקמת 'מערך חדש פלסטינאי' בירדן - הגם ששלל את עובדת קיומו של 'עם פלסטינאי' - בראשות מי שהם 'בעלי פרטנזיות לחזור למולדתם'. בתרחיש כזה צריכה ישראל לכבוש את הגדה המערבית, גם במחיר של גידול המיעוט הערבי בשטחה (אך בניסיון לצמצמו על ידי עידוד בריחה לגדה המזרחית). זאת משום ששליטה ישראלית בגדה המערבית, אפילו עם מיעוט ערבי גדול, עדיפה מבחינה ביטחונית על הימצאות שטח זה בשליטת גורמים פלסטיניים תומכי נאצר, קבע אלון בחוזרו על הטיעון שהעלה במכתבו לבן־גוריון ב־1949. כמו בדיונים קודמים בממשלה

5 זכי שלום, דוד בן־גוריון, מדינת ישראל והעולם הערבי, 1949-1956, המרכז למורשת בן־גוריון, קריית שדה בוקר 1995, עמ' 222.

6 יזהר, בין חזון לשלטון, עמ' 258.

7 יוסי אמיתי, אחוות־עמים במבחן: מפ"ם 1948-1954, עמדות בסוגיית ערביי ארץ־ישראל, צ'יקובר, תל אביב 1988, עמ' 79.

8 יגאל אלון, מסך של חול, הקיבוץ המאוחד, תל אביב 1959, עמ' 359.

9 לתיאור מפורט ראו: אבי שליים, המלך חוסיין: ביוגרפיה פוליטית, כנרת, זמורה־ביתן, דביר, אור יהודה 2009, עמ' 173-176; משה שמש, התחייה הלאומית הפלסטינית: בצל משרב מנהיגות מהמופתי עד שקיירי, 1937-1967, מכון בן־גוריון ואוניברסיטת בן־גוריון, קריית שדה בוקר ובאר שבע 2012, עמ' 345-354.

על אפשרות כיבוש הגדה, עלתה גם הפעם שאלת המעמד שיינתן לתושביה ומשה דיין, אז שר החקלאות, שצידד אף הוא בכיבוש הגדה, גרס 'ששינוי הגבול אין פירוש הדבר אבטומאטית אזרחות ישראל שווה לכל התושבים [בגדה]'. אלון הביע תמיכה בעמדת דיין בשאלה זו.¹⁰ לאחר הקמת אש"ף במאי 1964 כארגון הטוען לייצוגם המדיני של הפלסטינים כלאום, ובעיקר לאחר תחילת הפעולות הצבאיות של פת"ח בינואר 1965, החל בישראל שיח ציבורי ופוליטי בשאלה העקרונית אם קיימת לאומיות פלסטינית ובמסקנות המעשיות הנגזרות מכך. אלון נדרש לראשונה לסוגיה זו במפורש בסימפוזיון רעיוני שערך דבר ביולי 1966. הוא קבע שם, כי 'לא הייתה מעולם בהיסטוריה יחידה לאומית פלשתינאית. גבולות פלשתינה נקבעו בשרירות לב קולוניאליסטית. ואם נדבר על הימים שכל המזרח היה מאוחד, גם אז הייתה ארץ ישראל חבל. [...] בהיסטוריה הערבית, בהיסטוריה של המזרח, פרט לתקופות בודדות הייתה ארץ ישראל חלק ממדינה רחבה יותר, ולכן לא נוצרה תודעה ערבית-פלשתינאית'. לטענתו, עד לאחרונה 'היו מדברים על הארץ כעל סוריה הדרומית. המונח הזה היה מקובל על רבים מנושאי הלאומיות הערבית בארץ'. אלון הציע תחת המונח 'עם פלסטיני' את המונח 'יישוב ערבי פלשתינאי' והביע נכונות להעניק, במסגרת ישראל כמדינת לאום יהודית, זכויות קולקטיביות ולא רק אינדיווידואליות ל'יישוב הערבי', כפי שהדבר כבר נעשה בהקשר לחינוך הערבי ולמעמדה הרשמי של השפה הערבית בישראל.¹¹ הכרה זו של אלון בזכויות מסוימות של הערבים כקולקטיב אמנם התייחסה במישורין רק למעמדם של הערבים שנכללו באותה עת בתחומי ישראל (ויש להבינה גם לנוכח תהליך ביטול הממשל הצבאי על ערביי ישראל שהושלם בנובמבר 1966), אך עקרונית אפשר היה לגזור ממנה הכרה דומה במעמדם ובזכויותיהם של הערבים היושבים בחלקים אחרים של הארץ, אשר אלון צידד בסיפוחם לישראל, במידת מה בשונה מעמדתו בממשלה ב-1963.

לאחר פעולת סמוע ('מבצע מגרסה', 13 בנובמבר 1966) התעורר גל מהומות נרחב בגדה המערבית נגד חוסיין, ובעקבות זאת התרחב השיח הציבורי בישראל בסוגיה הפלסטינית. מהומות אלה המחישו את תהליכי הפלסטיניזציה והרדיקליזציה שעברו תושבי הגדה בעקבות התגברות הפעילות הפוליטית של אש"ף והצבאית של פת"ח, ש'פעולת סמוע' באה בתגובה לה.¹² בהשפעת ההתפתחויות האלה פרסם אלון בפברואר 1967 מאמר ובו הציג מתודת ניתוח של הסוגיה, שתאפיין את גישתו כלפיה גם בשנים הבאות, ובבסיסה הכרה בדינמיות של ההתפתחות ההיסטורית. במאמר הוא חזר על התיאור ההיסטורי שהציג בדבר ביולי 1966. לדעתו, לפחות עד סוף תקופת המנדט 'לא התקיימה לאומיות פלסטינית'. אולם, 'עובדה זו כשלעצמה אין בה כדי לשמש מכשול נגד התגבשות "ישות פלשתינית" בעתיד. יש וישות לאומית מתגבשת כתוצאה מהוויה חדשה'.¹³ עובדות אחדות עשויות לסייע להתגבשותה של

10 ישיבות ממשלת ישראל, 25.4.1963 ו-5.5.1963, ארכיון המדינה (להלן: א"מ) א-8183/7.

11 יגאל אלון, 'יחסי רוב ומיעוט כיצד? / דבר, 22.7.1966.

12 שמש, התחייה הלאומית הפלסטינית, עמ' 372.

13 המושג 'ישות פלסטינית' נוסח לראשונה בידי נשיא מצרים גמאל עבד אל-נאצר בסוף שנות החמישים, אומץ בידי הארגונים הפלסטיניים בעקבותיו וחדר לשיח הישראלי בסוגיה הפלסטינית בשנות השישים והשבעים. למושג לא הייתה משמעות אחת והוא שימש בשלושה מובנים לפחות, הקשורים האחד, די

ישות פלסטינית: זיכרון התבוסה ב־1948; שימורם של מחנות הפליטים והיעדר התקדמות בשיקום יושביהם; רצון הנקם של הפליטים והאיבה לישראל שטיפחו בהם מנהיגים פוליטיים. הוא העריך כי 'אם תקום, נוסף על כך, מנהיגות, שתצליח להצביע על הישגים צבאיים ומדיניים במאבק נגד ישראל וליצור אגדת גבורה אישית וקולקטיבית של ערביי פלשתינה - אין זה מן הנמנע, כי קרקע זו תעלה לאומיות ערבית פלשתינית, בחינת חי הנושא את עצמו'. לדבריו, "הישות הפלשתינאית" אינה אלא גוף ערטילאי, שאין לו מבחינת ישראל סיכוי לקיום ולהכרה, אך הוא הביע נכונות לדון עם נציגות מוסמכת של הפליטים בעניין פיצויים על רכושם. עם זאת, הוא ציין שאם תזכה 'הישות הפלסטינית' בשליטה טריטוריאלית בגדה המערבית או ברצועת עזה - התפתחות שאת סבירותה העריך כנמוכה - תיתכן הכרה ישראלית בה.¹⁴

הנכונות של אלון להכיר בנסיבות מסוימות בריבונות פלסטינית בגדה או ברצועה נשורה ביחסו המסויג למדי כלפי המלך חוסיין, אשר השפיע על עיצוב המתאר המדיני של תכניתו בניסוחה הראשוני. אלון התרשם לשלילה מכישלוננו של חוסיין לרסן את ארגוני הגרילה הפלסטיניים שפעלו בגדה, וגרס שאם אין ביכולתו של המלך למלא את התחייבויותיו בהסכם שביתת הנשק, אין רבותא בשלטונו. הוא אף רמז שישראל עשויה במצב כזה לנקוט מהלכים שיחישו את נפילתו, משום שאין ביטחונה של ישראל מותנה בקיום כתר מלוכה בעמאן, שהרי ככלות הכול "לא לעולם חוסיין".¹⁵ בעניין זה אמר אלון בריאיון שלא לפרסום שנתן באוגוסט 1979, כי עד סוף 1967 היה 'אנטי־האשמי מוצהר', משום שראה במשטר ההאשמי את 'מקור האסון של חלוקת הארץ'. הוא הבהיר שלא החזיק ב'אנטי־האשמיות אידאולוגית', כמו אחרים בשמאל הציוני ש'לקו בתסביך שמטעמים אידאולוגיים אנטי־מונרכיים, אני צריך להיות נגד רבת־עמון', מפני שבעיניו 'מלוכנות אבסולוטית אינה פסולה יותר מדיקטטורה צבאית נשיאותית כביכול'. 'אני', אמר אלון, 'התנגדתי להאשמים בשל תביעתם למאחז בגדה המערבית'.¹⁶

תכנית אלון

תכנית אלון הוצגה לפני הממשלה ב־13 ביולי 1967, ולפי עדותו של אלון בסוף שנות השבעים היא התבססה על תובנתו עוד טרם מלחמת ששת הימים שאי־אפשר לממש את חזון שלמות הארץ של תנועתו, הכרוך בסיפוחה של אוכלוסייה פלסטינית גדולה לישראל. שלוש התפתחויות עיקריות, שניכרו עוד לפני המלחמה, איינו לדעתו אפשרות של סיפוח כזה: הירידה בהיקף העלייה היהודית לישראל ובשיעור הילודה בקרב היהודים בישראל שהיתה יוצרת 'בעיה

בשיח הערבי והישראלי: קיומו של קולקטיב לאומי פלסטיני בעל זהות מובחנת בתוך האומה הערבית; הלגיטימיות והיציגות של הגופים (בעיקר אש"ף) הפועלים בשם הקולקטיב הזה; צורתה של המסגרת המדינית שבמסגרתה תמומש זכות ההגדרה העצמית של הפלסטינים.

14 יגאל אלון, 'הביטחון השוטף באספקלריה אסטרטגית', אות, א, 2, (חורף תשכ"ז-פברואר 1967), עמ' 6-7. בתמצית המאמר שהביא למרחב, עיתונות של אחדות העבודה, הודגשה העמדה השוללת קיומה של 'ישות פלשתינאית' בהווה, אך הושמטה ההערכה כי זו עשויה להתפתח ולהיות מוכרת בידי ישראל בעתיד. ראו: 'בעיות הביטחון השוטף במאמרו של אלון ב'אות'', למרחב, 12.2.1967.

15 אלון, שם, עמ' 11.

16 שיחת יגאל אלון עם ראודור מנור, 28.8.1979, ארכיון יד טבנקין (להלן: א"ט) 16-12/53/17.

דמוגרפית' עם צירוף אוכלוסייה לא יהודית גדולה; הקושי לגייס תמיכה בין-לאומית רחבה לסיפוח כזה, ככל שזיכרון השואה מתעמעם והיריבות בין המעצמות גוברת; ומעל לכול - הבעיה הפלשתינית, זו החריפה מאוד לאחר הזנחתה מצידנו במשך עשרים שנה.¹⁷ עמיתו הבכיר להנהגה הפוליטית של הקיבוץ המאוחד, ישראל גלילי, גרס לעומת זאת ב-1981, לאחר מותו של אלון, שאין לחפש את שורשי התכנית בשנים שקדמו למלחמת ששת הימים, שכן עד לאותה המלחמה, 'לא הגינו, לא יגאל ולא אחרים, במה שמתרחש מעבר לקו הירוק'. אולם מיד לאחריה היה צורך ב'ראיית ההווה כמות שהיא, הממשית, האנושית והלאומית של האוכלוסייה הגדולה, הצפופה בגדה המערבית'.¹⁸ עם זאת גלילי, בניגוד לאלון, ראה את ליבת הסכסוך הישראלי-ערבי לא בסוגיה הפלסטינית אלא בסירוב הערבי להכיר בזכות קיומה של ישראל, ונמנע בקביעות משימוש במונח 'פלסטינים'. אלה היו תמיד 'ערביי ארץ ישראל'. הוא נמנע בעקבות מתמיכה מוצהרת ומלאה בתכנית אלון, אף שלא דחה אותה מפורשות, ומ-1971 אימץ בפומבי את עקרונותיה הטריטוריאליים, תוך שהמשיך לגרוס כי ההסדר המדיני שצריך להיכון על בסיסם יכול להיערך רק עם ממלכת ירדן.¹⁹

תכנית אלון מוכרת בעיקר בשל הממד הטריטוריאלי שלה, אף שזה הוצג לרוב בניסוחים מילוליים ולא בצורה כרטוגרפית מפורטת.²⁰ הדין בממד זה של התכנית חורג מהסוגיה שבמוקד מאמר זה, אך ככלל היא הציעה שישראל תספח אליה רצועה ברובח של 13-24 קילומטרים לאורך בקעת הירדן, מדבר יהודה וים המלח; וכן את גוש עזיון, אזור לטרון, אזורים הצמודים לירושלים ושטח קטן בדרום הר חברון. בסך הכול, לפי התכנית אמור היה להיות מסופח לישראל שטח שהוא כשליש משטח הגדה המערבית, שבו ישבו, לפי הערכה שהציג אלון בסוף 1972, 50,000-60,000 פלסטינים.²¹ ההגדרה הכללית שלו לתיחום גבולה המערבי של בקעת הירדן שתסופח לישראל היתה: 'קו אין כפרים', כלומר תוואי שיביא להכללת מספר מינימלי של פלסטינים בתחומי ישראל. החריגות ההתיישבותיות העיקריות מהתוואי הזה שבהן צידד היו קריית ארבע, שהוא תמך בהקמתה ממזרח למיקום שבו נבנתה, ומעלה אדומים, שאותה הציג בסוף שנות השישים כ'ריחו עילית' ובתקופת ממשלת רבין 'כהינטרלנד לירושלים וכמחסום לפלישה אפשרית על ציר ירדן-ירושלים'.

17 יגאל אלון, כלים שלובים, הקיבוץ המאוחד, תל אביב 1980, עמ' 122-123.

18 מובא אצל דני הדרי, ישראל גלילי: סמכות ללא תואר, הקיבוץ המאוחד, תל אביב 2011, עמ' 469.

19 עמוס שיפריס, ישראל גלילי: שומר המסד ונוטה הקו, יד טבנקין, רמת אפעל 2010, עמ' 340-354; יעקב צור, מן הים עד המדבר: טבנקין והקיבוץ המאוחד באמונה ובמאבק לשלמות הארץ, יד יצחק בן-צבי ויד טבנקין, ירושלים 2015, עמ' 315-318.

20 השרטוטים המוסמכים ביותר של גבולות תכנית אלון הם זה המוצג בספר של מקורבו של אלון, ירוחם כהן, מ'1972, המתייחס רק לגדה המערבית, וזה המוצג במאמר שפרסם אלון בכתב העת האמריקני *Foreign Affairs* ב-1976, המתייחס גם לרצועת עזה ולרמת הגולן וכולל את רעיון 'הפרוודור' המקשר בין הגדה המזרחית לאזור שלא יסופח לישראל בגדה המערבית. דא עקא שבשני המקומות קווי הגבול המוצעים מובאים על גבי מפה בקנה מידה קטן יחסית. ראו: ירוחם כהן, תכנית אלון, הקיבוץ המאוחד, תל אביב 1972, עמ' 80, *Yigal Allon, 'Israel: The Case for Defensible Borders', Foreign Affairs*; 80 (1976), p. 55.

21 כהן, תכנית אלון, עמ' 79-82; 'אלון: לא יצליחו לתקוע טריז בין אישי "העבודה"', דבר, 26.10.1972.

לתפיסתו, הקמת מעלה אדומים תעקר את הסיכון הביטחוני הגלום ברעיון 'הפרוזדור' שיחבר בין ירדן לאזור רמאללה, שאותו הציע כעבור זמן כחלק מתכניתו.²² בנוגע למעמדם של הפלסטינים שהתכנית גרסה את סיפוחם לישראל, אלון קבע בעת שהציגה לפני הממשלה, כי 'אין להעלות על הדעת, מבחינה מוסרית ומדינית, חיבורם של שטחים משוחררים למדינת ישראל מבלי להעניק לתושביהם זכויות אזרחיות, בדומה לאלה שהוענקו לערביי הגליל בשעתו, או לערביי ירושלים המזרחית היום'. ראוי לשים לב שאלון לא הבחין במעמד האזרחי השונה שניתן לשתי האוכלוסיות.

באשר לחלקי הגדה שלא יסופחו לישראל, אלון הגדיר את המעמד שיינתן להם כ'חבל אוטונומי ערבי עם מינהל עצמי' [...] אשר יהיה קשור בישראל במסגרת כלכלית משותפת, חוזה הגנה הדדי והסכמים בדבר קליטת חלק מפליטי רצועת עזה [...] ושיתוף פעולה טכני ותרבותי'. הוא דחה כמה מהטיעונים שהועלו נגד התכנית, כמו האפשרות שתושבי החבל יתבעו את כינונו על בסיס קווי החלטת האו"ם מ-1947 או שיבקשו לחבור לירדן או למדינה ערבית אחרת, אך הודה שהיא עלולה לתת 'פתח לטענת משטינים, כי אין זה חבל אוטונומי אלא מושבה [ישראלית]'. עם זאת סבר שאפשר להציג את התכנית כ'פתרון לצד האתני, הלאומי והתרבותי של ערביי הגדה המערבית', וכמבוססת על עקרונות החלטת החלוקה של האו"ם מ-1947, החלטה שנוותר לה 'משקל מוסרי', אם התכנית תיושם 'בשיתוף פעולה הדוק עם המנהיגים, הנציגים והעסקנים של האוכלוסייה הערבית'. הוא חזר על טיעון נפוץ, כי הפלסטינים מושפעים מן החוויה של 'הפקרת' תושבי רצועת עזה ששיתפו פעולה עם ישראל בעת כיבושה ב-1956-1957 והוענשו אחר כך בידי המצרים, ולכן יסכימו להידבר עם ישראל רק אם ישתכנעו שאחת דעתה שלא לסגת שוב. הוא קרא להזדרז ולאשר את התכנית בטרם 'התפתחויות רעיוניות, פסיכולוגיות ומדיניות בקרב האוכלוסייה הערבית' יסכלו את האפשרות לממשה.²³

אלון חשף את היסודות המדיניים שבבסיס תכניתו כבר בדיון המדיני שקיימה הממשלה ב-18-19 ביוני 1967. הוא הציע כי ישראל תקיים נוכחות צבאית על נהר הירדן, אך לא תכלול את כל שטח הגדה המערבית בתחומיה. לגרסתו, לשטח שלא יסופח לישראל, בעיקר בשומרון, אפשר יהיה למצוא 'סטאטוס מכובד, לא קולוניאלי', ייתכן גם של 'מדינה ערבית עצמאית' [...] אפילו עצמאית במדיניות החוץ שלה', ואפשר של חברה באו"ם. מדינה כזאת, טען, 'לא תהיה רודזיה' ולכן העולם יסכין עם כינונה. הוא הדגיש את החשיבות שבניתוק גאוגרפי בין שטח המדינה הזאת ובין העולם הערבי, אך סבר שיש לאפשר לתושביה 'זכויות טרנזיט מלאות [בתחומי ישראל]', אפילו עם מזוח חופשי בנמל חיפה', כדי שיוכלו לקיים קשר עם מדינות העולם. הוא דחה את טענת השר מנחם בגין שמדינה פלסטינית כזאת אפשר

22 יחיאל אדמוני, עשור של שיקול דעת: ההתיישבות מעבר לקו הירוק 1967-1977, יד טבנקין והקיבוץ המאוחד, אפעל 1992, עמ' 100, 184; אודי מנור, יגאל אלון: ביוגרפיה פוליטית, 1949-1980, דביר, אור יהודה 2016, עמ' 255-256.

23 נוסח תכנית אלון כפי שהוצג לממשלה מופיע במסמך שכותרתו 'עתיד השטחים המשוחררים בארץ-ישראל המערבית ודרכי הטיפול בבעיית הפליטים', א"מ א-7921/2. נוסח זה, שהוצג כדברים שנשא אלון 'בחוג סגור' סמוך להגשת התכנית לממשלה, הובא גם אצל כהן, תכנית אלון, עמ' 171-184, ובתוך: יגאל אלון, בחתימה לשלום, הקיבוץ המאוחד, תל אביב 1989, עמ' 17-26.

להקים רק על בסיס תכנית החלוקה מ־1947, וגרס שגבולות נקבעים לפי מציאות צבאית ולא לפי תכניות מדיניות. כבר בדיון זה הפציר בשרים לקדם במהרה פתרון מדיני, שכן 'ההלם של הכיבוש יחלוף; הייאוש והאכזבה [...] יעברו ותתחיל תנועה ערבית [קרי פלסטינית] לאומנית. מה שיכולים היום לגמור עם מנהיגים ערביים [קרי פלסטינים], לא נוכל לגמור בעוד שנתיים, ונעמוד לפני מצבים קשים ביותר'.²⁴ חוסר היכולת לגבש קונצנזוס בממשלה בסוגיית עתיד הגדה המערבית, כפי שהתחוויר כבר בדיונים אלה, מנע את אישורה של תכנית אלון בחודשים הבאים, ורשמית הממשלה מעולם לא אימצה אותה למרות ניסיון נוסף אחד לפחות של אלון להביאה לאישור הממשלה.

אלון התקשה לגייס תמיכה בתכניתו גם בתנועתו, הקיבוץ המאוחד, ועקרונותיה אושרו במוסדות התנועה רק ביוני 1976.²⁵ כאשר הציג את התכנית לראשונה לפני מרכז הקיבוץ המאוחד ב־14 באוגוסט 1967, הודה שכבר העלה אותה בממשלה, אך הציגה כתכנית אישית שאינה מחייבת את אחדות העבודה ואת הקיבוץ המאוחד, משום שבנושאים מסוימים 'מותר לתת לאדם לפעול לפי הכרתו ומצפונו'. הוא הסביר את הצורך בהצגת יזמה מדינית בכך שאצל הפלסטינים 'הלם המפלה הולך וחולף [...] ואנו עדים ליותר מאשר ניצני מרי [בשטחים]'. הוא הציג את הבעיה הדמוגרפית כמאיינת את רוב היתרונות הגלומים בחזון שלמות הארץ המקורי של הקיבוץ המאוחד, והציע ניסוח מחודש לחזון זה, המשמר לשיטתו את עיקר תוכנו: 'ארץ שלמה מבחינה אסטרטגית'. מקור הבעיה הדמוגרפית הוא בכך ש'הגדה המערבית, פרט לכמה שטחים בעלי חשיבות עצומה, מאוכלסת ואפילו בצפיפות ניכרת. יושבים בה עובדי אדמה ערביים, מושרשים [...] עריה גדולות, בנויות, והמספר האבסולוטי והיחסי [של תושביה] למספר היהודים בישראל אינו מבוטל'. סיפוחה לישראל משמעו צירוף 'קהילה ערבית גדולה, מושרשת ומתרבה'. אלון הציע למצוא לשטחי הגדה המערבית שלא יסופחו לישראל לפי תכניתו, 'סטאטוס שיש בו מירב ההגדרה העצמית לאוכלוסייה המרוכזת והמפותחת הזו'. הוא העריך כי 'מצויים בקרב ערביי הגדה אנשים רבים שנפשם נקעה מנאצר ומחוסין גם יחד, ושלא מאהבת ישראל [...] היו מעדיפים הסדר כזה, אשר לפחות מבטיח להם שני דברים: הוצאה מכלל המלחמות ועלייה ברמת חייהם'.²⁶

ניסיון נוסף לעשות נפשות לעיקרי התכנית בקרב אנשי תנועתו, ללא הצגתה במפורט, עשה אלון בסתיו 1968, עם הוצאתה לאור של מהדורה חדשה ומורחבת של ספרו מסך של חול, שהתפיסות המדיניות והביטחוניות שהציג בו נתפסו בידי רבים בקיבוץ המאוחד ככאלה שאושרו במלחמת ששת הימים. בפרק שהוסיף אלון לגרסה המקורית של הספר הוא ניתח את תמונת המצב האסטרטגית לאחר המלחמה ואת תפיסתו באשר למדיניות שעל ישראל לנקוט, ודן בין היתר בשאלה אם קיימת 'ישות פלשטינאית'. הוא הציג גישה שכבר היתה הבסיס לעמדתו: זו אינה קיימת בפועל, אך היא עשויה - ובמידה רבה אף צפויה - להתפתח בהמשך. היסטורית, חזר וטען, 'ערבי א"י' - שהיה המושג של טבנקין - אינם 'חטיבה ערבית-לאומנית בפני עצמה' וראו עצמם תמיד 'כחלק מעם ערבי גדול'. העובדה שעד 1967 לא נתבעה 'הגדרה

24 ישיבות הממשלה, 18.6.1967 ו־19.6.1967, א"מ א-8164/6, א-8164/7.

25 יזרה, בין חזון לשלטון, עמ' 496.

26 ישיבת מרכז הקיבוץ המאוחד, 14.8.1967, אי"ט 2-3/4.

עצמית בתחומי הגדה המערבית ורצועת עזה [...] מטילה ספק אם אמנם בשל הישוב הערבי כדי הגדרה עצמית כחטיבה לאומית נפרדת. עם זאת, בשנים האחרונות הוכח שוב ושוב כי 'ישות לאומית יכולה להתגבש גם ללא שורשים היסטוריים'. המאבק הנמשך בתנועה הציונית, חוויית הסבל במחנות הפליטים ו'מאמצי ארגוני הטרור ליצור מיתוס של גבורה ולזכות באצטלא של תנועה לשחרור לאומי' - כל אלה 'עלולים בהחלט לשמש תמריצים להתהוות והתגבשותו של עם ערבי פלסטינאי'. באשר לפתרון, הסתפק אלון בקביעה העמומה משהו שצורכי הביטחון של ישראל מחייבים ש'תיכלל גם אוכלוסיה ערבית ניכרת [...] בתחום השפעתנו'. לאוכלוסייה זו אפשר להציע 'מנהל עצמי', רעיון שהפך מכאן ואילך למרכיב מרכזי נוסף בגישתו בסוגיה הפלסטינית. ישראל לא תתערב 'בעניינים הפנימיים' של אוכלוסייה זו ותאפשר לה לשמור על קשרי כלכלה ותרבות עם העולם הערבי. אלון הודה שאין זה 'פתרון שגרת', אך תירץ זאת בצורכי הביטחון הייחודיים של ישראל. אם 'ערבי א"י' יחפצו ב'הגדרה לאומית עצמית', הם יוכלו לכונן 'ישות פלסטינאית בעבר-הירדן המזרחי', שם הם הרוב ממילא ולכן 'זכותם הטבעית להגדרה עצמית' דינה שתמומש בממלכת ירדן.²⁷

המעמד המדיני של חלקי הגדה המערבית שלא יסופחו לישראל

תכנית אלון בנוסחה המקורי אמנם לא שללה קטגורית את החזרת שטחי הגדה המערבית שלא יסופחו לישראל לממלכת ירדן, אך כיוונה להקים בהם ישות פלסטינית תת-מדינית, הנתונה לשליטה ישראלית ניכרת. למעשה, אלון היה השר הבכיר היחיד שבחודשים הראשונים שלאחר מלחמת ששת הימים צידד בהסדר עם הפלסטינים ולא עם ירדן. באפריל 1968 התבטא אלון בחריפות נגד חוסיין בריאיון למעריב: 'אינני מוציא מכלל אפשרות כי אילו קמה בירדן ממשלה פלשתינאית, הייתה מעזה לשאת ולתת איתנו יותר מאשר ממשלת חוסיין'.²⁸ בדיון שרים ביוני 1968 הציע לנהל מגעים עם הפלסטינים ולא עם ירדן על בסיס תכניתו, שכן העריך שהישרדותו לאורך זמן של המלך חוסיין מוטלת בספק רב. מטרת המגעים עם הפלסטינים צריכה להיות 'להקים בהדרגה מנהל עצמי של הקהילה הערבית' בגדה, שיתיר בידי ישראל את האחריות לנושאי החוץ והביטחון וישמר את קשריה של הגדה עם ירדן ועם העולם הערבי. אם המשא ומתן הזה ייכשל, טען אלון, לא ייגרם לישראל כל נזק; ואם יצליח - הוא יקדם את הסיכויים להסכם עם מדינות ערב, שהרי 'כל הסכסוך עם העולם הערבי נובע מהבעיה הפלשתינאית'.²⁹ אולם בהדרגה התחוור לאלון כי האפשרות להקים בגדה המערבית ישות פלסטינית תת-מדינית על בסיס תכניתו אינה מעשית, ויש לנסח מחדש תכנית להסדר עם ירדן ולא עם הפלסטינים. בשיחה שקיים באוגוסט 1979 עם ראודור מנור, מנה אלון את הגורמים שהביאו

27 יגאל אלון, מסך של חול, הקיבוץ המאוחד, תל אביב 1968 (מהדורה שנייה), עמ' 409-411. בדברי המבוא למהדורה זו הודגש כי הספר מבטא את השקפותיו האישיות של אלון ולא את אלה של 'הגופים הממלכתיים אותם הוא מייצג'.

28 באותו ריאיון אמר אלון כי כחבר ממשלה הוא נוהר בהצגת עמדותיו בנושא הפלסטיני, 'אם כי יש בי יצר לומר יותר'. ראו: רפאל בשן, 'ראיון השבוע עם יגאל אלון, שר העבודה', מעריב, 12.4.1968.

29 ישיבת פורום 'שרינו' והוועדה המדינית של מפלגת העבודה, 3.6.1968, א"מ א-7921/13.

אותו בהדרגה, לקראת אמצע 1968, לנסח מחדש את תכניתו באופן זה. העיקריים שבהם היו: ההתנגדות בממשלה לרעיון האוטונומיה הפלסטינית והעדפתם של רוב השרים הבכירים הסדר עם ירדן; התרשמותו מכישוריו השלטוניים של חוסיין, שהצליח בשילוב של אמצעי דיכוי עם פיתוי לייצב את שלטונו ולהביא ל'קליטה נבונה של האלמנטים הפלשתיניים ממזרח לירדן' בממלכתו; חוסר התוחלת שבמגעים עם המנהיגות הפלסטינית בגדה המערבית, שבקרבה 'המתונים החלו מתייראים והתקיפים הקצינו את עמדותיהם'; ההערכה 'שיהיה יותר קשה להגיע להסכם על פשרה טריטוריאלית עם מדינה פלשטינית עצמאית בשל מימדיה הקטנים, מאשר במסגרת [...] של מדינה גדולה יותר, ירדנית-פלשטינית'; ולבסוף, ההנחה שאם יש צורך לפרו את הגדה מנשק התקפי [...] קשה לתבוע את פירוזה של מדינה [פלסטינית] שלמה, אך נוח יותר לתבוע שחלק מהמדינה [ירדן] תהיה מפורזת'. אלון הדגיש שגם כאשר אימץ את 'העמדה הירדנית', דהיינו זו הגורסת שקל יותר להידבר ולהגיע להסכם עם ירדן מאשר עם הפלסטינים, הוא ראה אותה כמוליכה ל'פתרון האשמי-פלשטיני' במסגרת 'השקפה פדרטיבית', קרי: הפיכת ירדן לפדרציה ירדנית-פלסטינית. זאת עוד לפני שהמלך חוסיין הציג תכנית דומה ב-1972.³⁰ אלון הסביר עוד כי החתירה לפתור את הסוגיה הפלסטינית במסגרת ירדנית אילצה אותו להיזהר מהכרה פומבית מפורשת במונח 'עם פלסטיני'. לדבריו:

אחת הצרות, ואני אומר את זה בלי מרכאות, שאני סבלתי מהם מאז 67 ועד לשלב מאוחר בקריירה הפוליטית שלי, היה השימוש במושג 'פלשטיני' או השימוש במושג 'ציבור פלשטיני'. אני מודה שגם אני הייתי זהיר לא למהר להשתמש במושג 'עם פלשטיני'. לא משום שפחדתי מהמושג הזה. אלא משום שרציתי לקשור אותו עם ירדן. אז לכל היותר בשלב די מאוחר יכולת להשתמש [במושג] 'ערביי השטחים', פה ושם 'הפלשטינים', אבל לא 'הציבור', לא 'הקהילה', לא 'הישוב הפלשטיני'. ודאי לא 'העם הפלשטיני'. ולא חשוב מה אמרנו. חשוב מה היה הרושם בחוץ. אפילו מה היה הרושם בדעת הקהל בארץ [...] אנחנו התנגשנו עם שתי אופוזיציות מבית ומבחוץ. אופוזיציה למושג 'פלשטינים' והאופוזיציה לפשרה עם ירדן. אי-אפשר היה אחרת [כלומר שלא להיזהר בשימוש במושג 'פלסטינים'] אם אתה רוצה לפתור את הבעיה הפלשטינית בהקשר של שלום עם ירדן.³¹

בקיץ 1968 התקבלה בפורום 'שרינו' של מפלגת העבודה החלטה לנסות ולקדם משא ומתן עם המלך חוסיין על הסדר מדיני. היה זה בעקבות לחצים שהפעיל הממשל האמריקני על ישראל להציג עמדות מפורטות על דמות ההסדר עם ירדן, ולאחר שכשלו המגעים שניהלה ישראל עם מנהיגים פלסטינים בגדה המערבית, ובראשם ראש עיריית חברון, מחמד עלי אל-ג'עברי, על הקמת מעין מנהל עצמי פלסטיני בגדה תחת שלטונה הצבאי של ישראל. תכנית אלון היתה ההצעה היחידה באותה עת שהיתה מגובשת דייה, מקובלת על רוב שרי העבודה ונתפסה כמעוררת פחות התנגדות בקרב הגורמים הבין-לאומיים ואולי אף בעיני חוסיין (בניגוד לתכנית דייין, שגרסה המשך השליטה הישראלית על רוב האוכלוסייה הפלסטינית בגדה המערבית מבלי

30 שיחת יגאל אלון עם ראודור מנור, 28.8.1979, אי"ט 16-12/53/17.

31 שם.

לספח את השטח לישראל). אפילו דיין הצהיר, באותו פורום, שאם יתחוויר שהמלך נכון להגיע להסכם על בסיס הקווים הטריטוריאליים של תכנית אלון, אפשרות שהוא טען שמימושה יהיה בבחינת 'הפתעת חיי', הוא לא יתנגד לכך.³² אלון השתכנע לבצע שינוי בתוואי הגבולות של תכניתו, לקראת הפגישה הראשונה שקיים עם המלך חוסיין (יחד עם שר החוץ אבא אבן) ב־27 בספטמבר 1968. הוא הוסיף לה את רכיב 'הפרוודור' באזור יריחו, שיחבר בין השטח המיושב בצפיפות באוכלוסייה פלסטינית בגדה המערבית ובין הגדה המזרחית, בניסיון לעשות את התכנית לאטרקטיבית יותר בעיני חוסיין.³³ פגישת חוסיין עם אלון ואבן הסתיימה בכישלון, שכן המלך דחה מכול וכול את מפת תכנית אלון שהוצגה לו ודרשה ממנו לוותר על כשליש משטח הגדה המערבית, מה עוד שכלל לא היה ברור שלהצעה זו יש רוב בממשלת ישראל. ניסיונו של אלון לקנות את לב המלך בהבטחה שיצורף לירדן גם חלק מרצועת עזה - שלפי תכנית אלון ועמדת הממשלה היתה אמורה להיות מסופחת לישראל, תוך ניסיון להוציא את רוב אוכלוסיית הפליטים מתחומה - כך שבסופו של דבר המלך ישלוט על 'רוב עצום' של הפלסטינים, לא הועיל.³⁴

בשנתיים שלאחר מכן, שעמדו בסימן התגברות כוחם הצבאי של ארגוני הגרילה הפלסטיניים, ובראשם פת"ח, בירדן ושחיקת הלגיטימציה הפוליטית מבית של המלך חוסיין, התבססה ההערכה שכל ניסיון לקדם הסדר עם המלך הוא חסר תוחלת. אולם לאחר שעלה בידי חוסיין להכריע צבאית את הארגונים הפלסטיניים בארצו במלחמת האזרחים של ספטמבר 1970 ('ספטמבר השחור'), עלתה שוב קרנו בישראל. אלון, שניהל את דינוי הממשלה בעת משבר ספטמבר 1970 בירדן, שבו נחלצה ישראל לסייע למלך למול סוריה, גרס כי לאחר שחוסיין דיכא את הארגונים הפלסטיניים, בשלו התנאים לנסות שוב לקדם מהלך מדיני עמו. בפגישה באוקטובר 1970 העלה לפניו אלון רעיון (שלטענתו חוסיין הודיע לו לאחר הפגישה על הסכמתו לו) להקים בגדה המערבית - בגבולות תכנית אלון כפי שהוצגו למלך ב־1968 וכהסדר זמני אך ארוך טווח - אוטונומיה פלסטינית תחת הריבונות הירדנית, שאותה ינהלו המנהיגים הפלסטינים הנאמנים לחוסיין בגדה. כוחות הביטחון הירדניים יהיו אחראים לביטחון בתחומיה ויפעלו ביעילות, כך העריך אלון, לדיכוי הארגונים הפלסטיניים גם שם. ראשת הממשלה, גולדה מאיר, הביאה את ההצעה לדין בפורום שרים מצומצם (שכלל את אלון, דיין, גלילי, יעקב שמשון שפירא ושלמה הלל), ובו כולם, מלבד אלון, דחו את הרעיון. לגרסת אלון, דיין הוא שהוביל את ההתנגדות להצעה זו והרצון להימנע מעימות עמו היה אחד מהשיקולים שהדריכו את מאיר בעת שבחנה את הרעיון. אלון ראה בהחלטת הפורום 'שגיאה קרדינלית' ברמה הלאומית, ובמישור האישי - ראייה לכוחו הפוליטי המוגבל, שנבע גם מכך

32 לתיאור מפורט של הדיונים, המתבסס על פרוטוקולים שחלקם טרם נפתחו לעיון חופשי, ראו ראובן פדהצור, ניצחון המבוכה: מדיניות ממשלת אשכול בשטחים לאחר מלחמת ששת הימים, בתן, תל אביב 1996, עמ' 145-155.

33 שיחת יגאל אלון עם ראודור מנור, 28.8.1979, אי"ט 16-12/53/17. קיימות גרסאות שונות על מועד השינוי שערך אלון בתכנית. פדהצור טען שהוא נעשה כבר בפברואר 1968, אך הדבר אינו סביר לנוכח העמדות שביטא אלון באותה עת בגלוי ובפורומים סגורים, ראו: פדהצור, ניצחון המבוכה, עמ' 139.

34 משה ז"ק, חוסיין עושה שלום, אוניברסיטת בר־אילן, רמת גן 1996, עמ' 157-159; שליים, המלך חוסיין, עמ' 254-256.

שהיה חסר סמכויות רשמיות בתחומי החוץ והביטחון, בקידום יזמות מדיניות. הוא העריך שגם אם היה מעלה את ההצעה לדיון בממשלה, היא היתה זוכה לכל היותר לתמיכת אבן, שרי מפ"ם ומשה קול מהליברלים העצמאיים.³⁵

אף על פי שמתכונת חדשה זו של תכנית אלון שהציע אלון לחוסיין עדיין ראתה במלך ירדן את השותף להסכם מדיני, היתה מקופלת בה ההכרה כי העצמה והתפוצה הגדלות של התודעה הלאומית הפלסטינית, יחד עם רגשי הזעם והתיעוב שחשו רוב הפלסטינים כלפי חוסיין, אינם מאפשרים עוד פתרון שבמסגרתו יחזרו הפלסטינים בגדה לחיות תחת שלטון ירדן כאזרחים נטולי מעמד ייחודי, מוצהר ומובטח. אחד הביטויים להכרה המתרחבת בכך היה השימוש - שהלך ונעשה רווח יותר ויותר בתנועת העבודה לאחר 'ספטמבר השחור' - במונח 'מדינה פלשתינאית-ירדנית' (או 'מדינה ירדנית-פלשתינאית') בהתייחס להגדרתה הלאומית של המדינה השכנה לישראל ממזרח, לאחר שייחתם הסכם שלום עמה.³⁶ אלון ההין להרחיק לכת אף מעבר להגדרה זו, אמנם בפורום סגור יחסית. בהרצאה ביום עיון של הקיבוץ המאוחד במאוס 1971 הוא טען שאין להתרשם מתמיכת רוב הפלסטינים בגדה המזרחית במלך חוסיין במהלך אירועי 'ספטמבר השחור', שכן מקורה בשיקולים תועלתניים. יש להכיר בכך ש'לנגד עינינו מתחוללת התהוותה של ישות לאומית פלשתינאית', הגם ש'הטרור אינו מגלם את הלאומיות הערבית-פלשתינאית'. 'ישות לאומית', לדבריו, 'אם היא קיימת, שום התנכרות לא תוכל לה, ואם אינה קיימת - שום הכרה לא תהפוך אותה לעובדה'. אפילו הממשל האמריקני החל להשתמש במונח 'פתרון צודק לבעיה הפלשתינאית', ומבלי שיימצא לה 'פתרון עקרוני' לא ייתכן כל הסכם בין ישראל למדינות ערב. על דברי אלון בכינוס נמתחה ביקורת חריפה מצד תומכי שלמות הארץ בקיבוץ המאוחד, שטענו שהם 'מהווים חידוש' בעמדות הרשמיות של התנועה. בעקבות זאת הבהיר אלון שהוא אינו גורס בהכרח הקמת 'מדינה פלשתינאית בגדה', אך הוא סבור ש'אין להוציא אפשרות כזאת מכלל חשבון'. הוא הצביע על כמה יתרונות שיהיו להקמת מדינה פלסטינית, ובהם היכולת של ישראל להדוף דרישות להחזרת פליטים לשטחה. הסברו היה ש'כאשר מדובר על פתרון הומניטארי [לבעיית הפליטים] מדובר על אפשרות חזרה ליפו או קבלת פיצויים, [אך] כאשר שכם היא חלק מהפתרון הפוליטי של הפלשתינאים - אז אין הבדל בינה לבין יפו'. עוד הוא טען כי אי-אפשר 'להעלות מחדש את סיסמת העבודה העברית' ב'מדינה דו-לאומית', שכן זו מתפרשת כאפליה של הערבים.³⁷

ב-15 במאוס 1972 הכריז המלך חוסיין על תכנית הפדרציה שלו, ששמה הרשמי היה 'תכנית הממלכה הערבית המאוחדת'. עיקרה היה הרכבה מחודשת של הממלכה ההאשמית במתכונת של שני חבלים: 'ירדן' בגדה המזרחית; ו'פלסטין' בגדה המערבית (לרבות מזרח ירושלים) וב'שטחים פלסטיניים נוספים' שישוחררו ואשר תושביהם ירצו להצטרף לממלכה (במשמעת - רצועת עזה). התכנית קבעה שלכל חבל ימונו מושל וממשלה מקומית מתושבי

35 שיחת יגאל אלון עם ראודור מנור, 4.6.1979, אי"ט 12/53/17-16. אלון סירב לחשוף את נימוקי השרים שהתנגדו לרעיון, אך טען שהדיון לא היה מעמיק.

36 ראו דברי יעקב חזן, ממנהיגי מפ"ם, בישיבת ועדת החוץ והביטחון של הכנסת, 20.10.1970, א"מ ג-16708/2.

37 סמינר רעיוני של הקיבוץ המאוחד באפעל בנושא המזרח התיכון, 11.3.1971, אי"ט 3/3-32.

החבל (שיהיו נטולי סמכויות בתחומי חוץ וביטחון) ויינתנו לו מחצית מהייצוג בממשלה ובפרלמנט. תכנית הפדרציה אמנם ניסתה לדחוק את רגלי אש"ף מהזירה המדינית, אך בה בעת היתה גלומה בה לראשונה הודאה מפורשת של המלך בקיומה של זהות לאומית פלסטינית ובצורך להעניק לה ביטוי מדיני מסוים.³⁸ אלון טען לימים שגולדה מאיר, שבהופעתה בכנסת יום לאחר פרסום תכנית המלך נתפסה כמי שדוחה אותה מניה וביה, לא שללה את הקונספט של פדרציה ירדנית-פלסטינית שהיה ליבת התכנית, אלא את מרכיביה הטריטוריאליים. אך שלילתה את ההיבט הזה בתכנית היתה כה חריפה ויחסה אל המלך כה נלעג, עד ש'הטון עשה את המוסיקה' והתפרש בעולם כאילו היא דחתה את התכנית כולה. הוא עצמו, הדגיש אלון, קיבל את 'רעיון הפדרציה הירדנית-פלשתינאית' זה כבר וראה בתכנית המלך נוסח חדש של התכנית שניסה לקדם יחד עמו בסוף 1970.³⁹

בריאיון למעריב, סמוך לאחר הצגת תכנית המלך, טען אלון שרעיון הפדרציה אינו סותר את עמדות ישראל והדגיש את הצורך לשלב את הפלסטינים בכל משא ומתן, שכן גם מהתבטאויות המלך אפשר להבין 'שבכל פתרון יביא [חוסיון] בחשבון את רצון התושבים של עבר הירדן מערבה'. הוא עצמו סבר 'שאפילו יכולנו להגיע לכלל הסכם עם ממשלת ירדן, עדיין אנחנו צריכים לברר מה תהיה עמדת הפלשתינים ביהודה ושומרון במסגרת הסדר שלום כזה. אסור לנו לעזוב אותם לנפשם'. אלון הדגיש שעמדתו זו אינה רק 'עניין של מצפון או של אהדה לבני אדם שמתרגלים לחיות איתם', אלא מבטאת הערכה ש'מבחינה פוליטית יהיה זה מן החוכמה מצידנו שנדאג שכל הסכם שייעשה, יכלול פתרון של בעיית הפלשתינים ביהודה ושומרון ושל בעיית הפליטים באופן שיוכלו להביע את רצונם'. מאחר ש'כל המלחמה שהכריז העולם החיצון [מדינות ערב] על ישראל צמחה מן האמתלה של "השאלה הפלשתינית", כל זמן שאין פתרון מוכרז לשאלה הפלשתינית, לא יהיה קץ למלחמה נוראה זו'.⁴⁰

את עמדתו הסופית באשר למעמד השטחים הפלסטיניים שלא יסופחו לישראל לפי תכניתו, הציג אלון במאמר שפרסם בכתב העת האמריקני *Foreign Affairs* באוקטובר 1976. הוא גרס שם כי הפתרון ה'יראליסטי' היחיד, שיכול לשרת הן את הצורך של ישראל ב'גבולות בני הגנה' (המונח שהוא ראה כמגלם את עיקר תפיסתו האסטרטגית) והן את הצורך במציאת 'ביטוי לזהות הפלסטינית', הוא הקמתה של 'מדינה ירדנית-פלסטינית' בשטחים שלפי תכניתו לא יסופחו לישראל בגדה המערבית, וכן ברוב שטח רצועת עזה (להוציא חלקה הדרומי), שם יוקם נמל המוצא של אותה מדינה לים התיכון. הוא טען כי פתרון זה טבעי לנוכח העובדה שרוב תושבי הגדה המזרחית הם פלסטינים ורוב תושבי הגדה המערבית נושאים דרכונים ירדניים.⁴¹

38 דן שיפטן, אופציה ירדנית: הישוב היהודי ומדינת ישראל אל מול המשטר ההאשמי והתנועה הלאומית הפלסטינית, יד טבנקין, רמת אפעל 1986, עמ' 328-330; שליים, המלך חוסיון, עמ' 298-301.

39 שיחת יגאל אלון עם ראודור מנור, 28.8.1979, אי"ט 16-12/53/17.

40 עדה לוצ'אני, 'יגאל אלון: אין כל סיבה שנתנגד לרעיון הפדרציה של חוסיון, אך עלינו להסתייג באופן מוחלט מן המפה שהציע', מעריב, 24.3.1972.

41 Allon (above note 20), pp. 47-48

רעיון המנהל העצמי ותפקיד הפלסטינים במשא ומתן

המושג 'מנהל עצמי' כמגדיר את המעמד שיוקנה לשטחים הפלסטיניים שלא יסופחו לישראל הופיע בתכנית אלון כבר בעת שהוצגה לראשונה, בהתייחס למעמד הקבע שלהם. בקיץ 1969 החל אלון להשתמש במושג 'מנהל עצמי', ולעתים 'שלטון בית', להגדרת המצב המדיני שיונהג בשטחים אלה כהסדר ביניים שלכאורה אין בו כדי לקבוע מסמרות באשר לדמותו של הסדר הקבע. היה זה לאחר שהתחוויר כי השגתו של הסדר קבע, הן עם ירדן והן עם הפלסטינים, אינה אפשרית בטווח הזמן הנראה לעין. לימים הסביר כי הדגשתו שתכנית המנהל העצמי משמשת מסגרת להסדר ביניים (גם אם ארוך טווח) נועדה גם לגיוס תמיכה בין-לאומית בה, שכן אחרת 'העניין יזוהה עם איזו קונספציה של בנטוסטן דרום אפריקאי'.⁴²

אחד הטיעונים הקבועים של אלון בזכות רעיון המנהל העצמי היה שיישומו יעודד את צמיחתה של מנהיגות 'מתונה' ו'קונסטרוקטיבית' בגדה המערבית ויחליש את כוחם של 'ארגוני החבלה'.⁴³ השתלטותם של ארגונים אלה, בראשות פת"ח, על מוסדות אש"ף בתחילת 1969 האיצה, כך נראה, באלון לתבוע בחינה מעשית של הרעיון ולהשקיע מאמצים כדי להביא לאימוצו כתכנית ממשלתית רשמית.⁴⁴ אלון דחה בקביעות את הטענה שארגוני הגרילה הפלסטיניים הם מחולליה ומבטאיה של תנועת שחרור לאומי פלסטינית, שבניצני הופעתה החל להכיר. בדיון במזכירות מפלגת העבודה באפריל 1968, חודש לאחר 'פעולת כראמה' (מבצע תופת), שחזקה את תדמיתם של ארגוני הגרילה הפלסטיניים בעולם הערבי (ובמידת מה גם בדעת הקהל הבין-לאומית) כנושאי דגלה של תנועת שחרור לאומי, טען אלון כי 'אנחנו עוסקים בכנופיות טרור שמבקשות לגבש עם סביב פעולותיהן'. הוא דחה את יומרתם לייצג תנועה לאומית מגובשת ותהה: 'אם ישות פלשתינאית תתגלה. היכן היא? מי מנה אותה [מנע זאת ממנה] עד היום? אנחנו? אף פעם לא. היא הייתה יכולה להתגלות ב'18-19 השנים בשטחים שהיו בידי הערבים, בעזה, בשכם'. עם זאת, הוא הכיר בכך שקיומה של תודעה לאומית פלסטינית הוא התפתחות אפשרית, 'זה עניין של הגדרה עצמית שאנחנו לא נתערב בו', אך טען כי כל עוד הפלסטינים יראו עצמם חלק מהאומה הערבית הם יוכלו להיחשב רק כ'קהילה', לא כ'אומה'. הוא העלה את רעיון המנהל העצמי בגדה המערבית, ישות

42 שיחת יגאל אלון עם ראודור מנור, 17.7.1979, אי"ט 12/53/7-16.

43 דברי יגאל אלון בוועידה השנייה של מפלגת העבודה, 4.8.1969, ארכיון מפלגת העבודה (להלן: אמ"ע) 96-1969-21-2; 'אלון: לא יצליחו לתקוע טריז בין אישי "העבודה"', דבר, 26.10.1972. כמה ממי שראו עצמם כממשיכי דרכו של אלון הציגו את רעיון המנהל העצמי שלו כאנטיזה למדיניות אי-ההתערבות בחיי הפלסטינים שהנהיג שר הביטחון, דיין, שלטענתם היתה מכוונת דווקא לחזק את כוחו של אש"ף. ראו למשל, 'השראה להווה, תקווה לעתיד: שיחה עם יגאל וגנר על דרכו המדינית של יגאל אלון', בתוך: יגאל וגנר, מוקי צור ואדם רו (עורכים), לקראת הימים הבאים: לדרכו של יגאל אלון, בית יגאל אלון, גינוסר 2010, עמ' 30; מנור, יגאל אלון, עמ' 279-281. עם זאת בעלי הטענה אינם מציגים עדות להאשמה ישירה מפיו של אלון שמדיניות דיין בשטחים, שעל כמה ממרכיביה הוא מתח ביקורת נוקבת, נועדה להביא לביסוס מעמדו של אש"ף.

44 על תהליך השתלטות פת"ח על אש"ף ראו: Yezid Sayigh, *Armed Struggle and the Search for State: The Palestinian National Movement, 1949-1993*, Clarendon Press, Oxford 1997, pp. 217-221; Avraham Sela, *The Decline of the Arab-Israeli Conflict: Middle East Politics and the Quest for Regional Order*, State University of New York Press, New York 1998, pp. 125-126.

שהוא הדגיש שיש לה מעמד נחות משל מדינה, כגורם שעשוי לרסן הופעת 'פאתוס פלשתינאי' כתוצאה מפעולות הארגונים הפלסטיניים.⁴⁵

בהרצאותיו במוסדות הקיבוץ המאוחד הרבה אלון להתעמת עם גילויי האהדה לארגונים הפלסטיניים מתנועות השמאל החדש בעולם. לדבריו, 'אנחנו שצמחנו בתנועה לשחרור לאומי וסוציאלי', יש לנו 'יחס חיובי, בלתי אמצעי, לתנועות שחרור לאומיות', אפילו 'כשאין הן מקורבות אל רעיונותינו ואל דרכנו'. אולם, ביחס לארגונים הפלסטיניים קבע 'עם כל האובייקטיביות', 'שאין להם האטריוטיים שיש לתנועה לשחרור לאומית, כפי שאנחנו מכירים אותם, בתולדותיהם של העמים שלחמו על שחרורם'. חריגותה של תנועת הגרילה הפלסטינית בהשוואה לתנועות לאומיות אחרות מתבטאת, למשל, בכך ש'זוהי תופעה [...] שרוצה לשקם עם על ידי השמדתו של עם אחר'. 'שלא בדומה לתנועות שחרור לאומיות, אמיתית, מוסרית', הוסיף וטען, 'שיטות הלחימה שלהם, הרצחניות, שאינן מבחינות בין לוחם לבלתי לוחם [...] אינן סימן היכר לתנועות לשחרור לאומי'.⁴⁶

אלון טען פעמים רבות שתכנית המנהל העצמי שלו זוכה לתמיכתם של גורמים מתונים בגדה המערבית. ואכן, מיד לאחר הצגתה בפומבי באוגוסט 1969, דיווח משה ששון, שליחם של ראשי הממשלה אשכול ומאיר לשיחות מדיניות עם מנהיגים פלסטיניים, שהתכנית נתקבלה ככלל בחיוב בקרב פובליציסטים פלסטיניים.⁴⁷ אפשר להעריך שאלון הציע את התכנית גם מתוך רצון ליצור משקל נגד לנטיית הברורה של מאיר להפסיק למעשה את ההידברות עם המנהיגות הפלסטינית בגדה, שנוהלה בתקופת אשכול.⁴⁸ אלון התווה קווים כלליים לתכנית, שבעיקרה נועדה להעניק לפלסטיניים בשטחים אחריות מלאה לניהול ענייניהם הפנימיים, מעבר לנושאים המוניציפליים שהממשל הצבאי הישראלי הותיר באחריותם, כאשר בידי הממשל הצבאי נשארה האחריות לנושאי הביטחון והחוץ בלבד. אלון גרס שבמסגרת המנהל העצמי ישראל תיזום מהלכים לפתרון חלקי של בעיית הפליטים, בעיקר הקמת שיכונים עירוניים ובצד אזורי תעסוקה בשטחים (בניגוד למדיניות האינטגרציה הכלכלית של דיין, שהתבססה על תעסוקת הפלסטינים בישראל), מבלי שהפליטים יידרשו לוותר על מעמדם הבין-לאומי המוכר כפליטים. הוא אף הבהיר שבשלב מאוחר יותר אמורה התכנית להביא לכינון מוסדות נבחרים ('מועצה מייצגת') פלסטיניים בגדה המערבית. הגיונה של התכנית בעיניו היה נעוץ בכך שהיא אפשרה לישראל לעגן בפועל מרכיבים רצויים לה במסגרת מצב הקבע, גם בהיעדר יכולת לנהל משא ומתן על הסדר הקבע.⁴⁹

45 ישיבת מזכירות מפלגת העבודה, 21.4.1968, אמ"ע 93-1968-24. על עליית היוקרה וההשפעה של ארגוני הגרילה הפלסטיניים בעולם הערבי ובקרב הפלסטיניים לאחר פעולת כראמה, ראו: Yezid, *Armed Struggle*, pp. 179-180.

46 ישיבת מרכז הקיבוץ המאוחד, 17.4.1968, אי"ט 2-3/8/5; דיוני מועצת הקיבוץ המאוחד, 19.12.1969-20.12.1969, אי"ט 2-2/14/1.

47 נציג ראש הממשלה בירושלים והשטחים אל ראש הממשלה, 18.8.1969, אמ"א-7045/12.
48 על יחסה המסווג של מאיר למגעים אלה רמו ששון בויכרונותיו, ראו: משה ששון, 'לא שולחן עגול: המשא ומתן לשלום, עדות ולקחים (1979-1919)', ספריית מעריב, תל אביב 2004, עמ' 109.

49 כהן, *תכנית אלון*, עמ' 111-113; דברי יגאל אלון בוועידה השנייה של מפלגת העבודה, 4.8.1969, אמ"ע 96-1969-21-2, 'Allon Proposes Modified "Home Rule" for West Bank', *The Jerusalem Post*, 14.10.1969.

ב־23 בספטמבר 1970, לנוכח אירועי 'ספטמבר השחור' בירדן, ניסה אלון להביא להחלטת ממשלה שתאמץ את תכניתו לכוון מנהל עצמי בגדה המערבית. היה זה מושג בעל משמעות מצמצמת יותר מהמונח שהופיע בנוסח ההצעה המקורי שגיבש, 'ממשל עצמי', אותו הסיר בהמלצת גלילי, שהתנגד להצעה, לרבות בדיון שהתקיים בה בממשלה. בדברי ההסבר שצירף להצעה, העריך אלון כי 'קיומו של ממשל עצמי פלסטיני מגובש ואחראי עשוי גם לשמש אלטרנטיבה פוטנציאלית למשטר ההאשמי במזרח הירדן, אם וכאשר יודבר על ידי אויביו'. הוא הבהיר כי תכניתו משאירה בידי הפלסטינים 'אופציה לזכות הגדרה עצמית בשלב מאוחר יותר, בין אם כמדינה עצמאית הקשורה בקשר קונפדרטיבי עם ישראל, או עם ישראל וירדן גם יחד, או אפילו אם ירצו בכך - עם ירדן לבדה'. ב־7 באוקטובר 1970, לאחר התייעצות שקיים עם גולדה מאיר, הודיע על הסרת הצעתו מסדר יומה של הממשלה.⁵⁰

בעקבות משבר 'ספטמבר השחור' הניח אלון שגברו הסיכויים שיימצאו מנהיגים פלסטינים מתונים בגדה המערבית שיהיו נכונים לנהל עם ישראל משא ומתן על כינונו של מנהל עצמי, לאחר שהם נואשו מהאפשרות שאש"ף יוכל לקדם את שאיפותיהם ובה בעת לא ראו עוד במלך חוסיין את נציגם הבלעדי והנאמן. עם זאת, מתוך ראיית מעמדם של הפלסטינים בהסדר הקבע כאזרחיה של מדינה ירדנית-פלסטינית, הוא קבע שיש לנהל את המגעים על הקמת מנהל עצמי עם מנהיגים פלסטינים שאינם מתנגדים לשלטונו של חוסיין. במקרה כזה, להערכתו המלך עצמו יראה את המהלך בעין יפה, ולו משום שהוא מכרסם במעמדו של אש"ף.⁵¹

דבריו במזכירות מפלגת העבודה בנובמבר 1972, בעת שזו ערכה סדרת דיונים בסוגיה הפלסטינית, טען אלון כי למרות הישגי הממשל הצבאי בשטחים, 'אין ולא יכולה להיות בהם תשובה למצוקה היסודית, שבמהותה היא פוליטית, ולדידנו, גם מוסרית'. תשובה כזאת יכולה להימצא רק לאחר ש'אנחנו נעזור לציבור הפלשתינאי לעזור לעצמו ולטפח בו בהדרגה יתר אחריות לענייניו'. הוא קרא להכיר בכך 'שאוכלוסיה פלשתינאית קיימת, בין שמגדירים אותה כעם ובין אם לא', שהרי מדובר בציבור 'בעל קווי יחוד משלו', שבעייתו 'כאובה, קיימת ומציקה'. בעבר היו הפלסטינים הגורם הקיצוני ביותר בעולם הערבי, אך בנסיבות מציאותם תחת שלטון ישראל הם הפכו לגורם הערבי המתון ביותר ביחסו כלפיה, ולכן אפשר להניח ש'אם לא נתעלם מקיומו ומבעיותיו האמיתיות, עשוי הציבור הפלסטיני להוות חוליה חשובה בדרך לשלום [עם העולם הערבי כולו]'. החתירה להידברות עם הפלסטינים, טען, אינה סותרת את המשך הניסיונות להגיע להסכם עם ירדן ואף עשויה להשלים אותם, שכן הפלסטינים עשויים בעתיד לתפוס את השלטון בעמאן וגם אם לא ישיגו זאת - העמדה ה'רְאליסטית' יותר שאימצו בשנים האחרונות עשויה למתן את עמדתו של המלך חוסיין, אם יינתן לה לבוא לידי ביטוי. אלון הזהיר כי שליטה ישראלית ישירה וממושכת על למעלה ממיליון פלסטינים, שרעיון המנהל העצמי מאפשר להיחלץ ממנה, טומנת בחובה 'סכנות מוסריות פנימיות' ו'פיתיונות חזקים לתופעות משחיתות'.⁵²

50 מכתבו של מזכיר הממשלה מיכאל ארנון לשר ישראל גלילי, 9.3.1973, אי"ט 15-46/85/7; שפירס, גלילי, עמ' 351; צור, מן הים, עמ' 316-317.

51 כהן, תכנית אלון, עמ' 110.

52 ישיבת מזכירות מפלגת העבודה, 9.11.1972, אמ"ע 100-1972-024-2.

בהרצאה שנשא אלון במכון ון ליר ביוני 1973, אמר שאף על פי שהוא מצדד בפתרונה של הבעיה הפלסטינית במסגרת 'פדראציה ירדנית-פלשת'ינאית', לא יהיה זה נכון 'להשאיר את המונופול הבלעדי לפתרון הבעיה הפלשת'ינאית בידי בית המלוכה ההאשמי', שכן 'בכל הסדר יהיה עלינו להתחשב בגורם הפלשת'ינאי, ובמיוחד באינטרסים של האוכלוסייה הערבית בגדה המערבית'. הוא הציג את תכנית אלון כמתווה להסדר קבע, שכן היא 'נענית במידה רבה לזכויות ולאינטרסים של האוכלוסייה הפלשת'ינאית' ובד בבד מבטיחה את האינטרסים הביטחוניים של ישראל, את אופייה היהודי ואת מעמדה בזירה הבין-לאומית. בתוך כך חזר על הצעתו להקים מנהל עצמי של תושבי הגדה המערבית תחת הממשל הצבאי הישראלי, כהסדר ביניים. מנהל כזה, העריך אלון, 'אפשר שיתפתח בהדרגה לנציגות מוסמכת, אחראית ומתונה של אוכלוסיית השטחים', ומכל מקום, טען, הקמת נציגות פלסטינית כזו 'אין בה משום סתימת אופציה להסדר עם ירדן'.⁵³

לאחר מלחמת יום הכיפורים היה קשה יותר להגן על עמדה השוללת נציגות מדינית פלסטינית שאינה תלויה בחסותה של ירדן, ובכלל זאת השתתפות של אש"ף במשא ומתן. זאת מפני שהחלטת הפסגה הערבית ברבאט (באוקטובר 1974) להכיר באש"ף כנציג הלגיטימי היחיד של הפלסטינים, איינה כמעט את יכולתו של חוסיין לטעון לייצוגם, בוודאי של אלה מהם שלא היו נתיניו; והחלטת עצרת האו"ם להכיר באש"ף כנציג של תנועת שחרור לאומית, להזמין את ערפאת (בנובמבר 1974) לנאום לפניו, וכעבור שנה להעניק לארגון גם מעמד של משקיף בעצרת - ביטאו הכרה בין-לאומית מתרחבת, כמעט גורפת, בזכותם של הפלסטינים להגדרה עצמית מדינית ולייצוג עניינם במשא ומתן על הסדר הקבע.⁵⁴ גם העמדה האמריקנית נטתה לכיוון הזה. בנובמבר 1975 אמר הרולד סונדרס, סגן עוזר מזכיר המדינה לענייני המזרח התיכון, בעדות בבית הנבחרים, כי אי-אפשר להתעלם עוד מכך שהפלסטינים רואים עצמם כעם בעל זהות ייחודית ותובעים שיינתן להם לבטא את קולם במשא ומתן על עתידם המדיני.⁵⁵ חודש לאחר מכן פרסם מכון ברוקינגס דוח שהתבסס על עבודת צוות מומחי אקדמיה שהיו ברובם מקורבים למפלגה הדמוקרטית, ולימים נחשב כמסד למדיניותו המזרח-תיכונית של ממשל קרט, שהחל לכהן בינואר 1977. מסקנתו העיקרית היתה שהבעיה הפלסטינית צריכה להיפתר בהקמתה של מדינה פלסטינית עצמאית או של ישות פלסטינית שתתקשר בהתאם להחלטתה הבלבדית במסגרת פדרטיבית עם ירדן. הדוח קבע כי הפלסטינים צריכים להיות מיוצגים במשא ומתן באמצעות נציגים המקובלים עליהם, וקרא לבחון את השאלה אם אש"ף הוא נציג כזה. מכל מקום, יכולתו להשתתף במשא ומתן הותנתה בנכונותו להכיר בזכות קיומה של ישראל.⁵⁶

⁵³ יגאל אלון מתווה "איסטרטגיה של שלום": "בכל הסדר יהיה עלינו להתחשב בגורם הפלשת'ינאי", מעריב, 4.6.1973.

⁵⁴ Sela, *The Decline*, pp. 160-169

⁵⁵ Statement of Harold H. Saunders, Deputy Assistant Secretary for Near Eastern and South Asian Affairs, before the House Foreign Affairs Subcommittee on the Middle East, 12.11.1975: <http://www.mideastweb.org/saunders.htm> (retrieved 20.5.2016)

⁵⁶ 'Toward Peace in the Middle East', Report of the Brookings Institution Middle East

אלון כשר חוץ לא יכול היה להתעלם מהתמורות האלה בעמדת הקהילה הבין-לאומית. בהרצאה שנשא באוניברסיטה העברית במאי 1976 הוא אמר שכל הסדר מדיני צריך להביא בחשבון את האינטרסים של 'הציבור המגדיר את עצמו כפלשתינאי', ולהיקבע במסגרת הידברות בין ישראל, ירדן ונציגות של אוכלוסיית הגדה המערבית, במשתמע נציגות שאינה נבחרת בידי ירדן ואינה כפופה לה.⁵⁷ בשיחה שקיים אלון עם עמיתו האמריקני, סירוס ואנס, בפברואר 1977, הוא נשאל אם יסכים להידבר עם אש"ף, אם זה יהיה מוכן לשנות את אמנתו ולקבל את החלטת מועצת הביטחון 242. אלון פקפק באפשרות שהארגון יסכים לכך, אך הודה כי אם אש"ף יעשה זאת - לישראל לא תהיה יותר סיבה להתנגד להשתתפותו במשא ומתן. כדבריו: 'אם הנמר הזה יהפוך לסוס, אנא הודע לי ואחשוב אם לרכוב עליו'.⁵⁸

מאמצי אלון לגייס תמיכה פוליטית בעמדותיו בנושא הפלסטיני

כישלון ניסיונותיו של אלון להביא לאימוץ תכניתו, ואחר כך גם לקבלת רעיון המנהל העצמי בממשלה ובמוסדות מפלגת העבודה, שיקף את חולשת מעמדו מוקדי קבלת ההחלטות. תפקידו המיניסטרטיוואלי לא היה בזיקה ישירה לתחומי המדיניות והביטחון ותכניתו לא זכתה לתמיכתה של אחדות העבודה.⁵⁹ יתר על כן, מחלוקת עמוקה שררה בתוך תנועת העבודה, לא כל שכן מחוץ לה, בסוגיות ההכרה בפלסטינים כגורם לאומי ומדיני ועתיד השטחים שנכבשו במלחמת ששת הימים.

אולם עמדותיו זכו לתמיכה בחוגים רחבים במפלגת העבודה ומחוץ לה. במפ"ם תמכו בתכניתו גורמים נציים יחסית, כמו יעקב חזן ואישים בעלי רקע ביטחוני, ומקצתם אף קראו לאמצה במפורש כעמדת המפלגה, או למצער כבסיס למפת ההתיישבות של הקיבוץ הארצי.⁶⁰ במפלגת העבודה, לעומת זאת, פורשו עמדותיו כיוניות וזכו לתמיכת הצעירים בעיקר. במאוס 1971 נערך לראשונה כינוס ארצי של 'המשמרת הצעירה' של מפלגת העבודה ובו עלו קריאות לאימוץ

Study Group, December 1975: <http://www.mfa.gov.il/mfa/foreignpolicy/mfadocuments/yearbook2/pages/144%20toward%20peace%20in%20the%20middle%20east-%20report%20of%20the.aspx> (retrieved 20.5.2016)

57 'אלון: התנגדות ארה"ב לא תמנע התנחלות בשטחים; יש מקום להידברות בין ישראל, ירדן ואוכלוסיית הגדה', דבר, 20.5.1976.

58 Memorandum of Conversation between Secretary of State, Cyrus Vance and Foreign Minister Allon, Jerusalem, 16.2.1977: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v08/d6> (retrieved 20.5.2016)

59 לעניין סמכויותיו הבלתי מוגדרות של אלון כסגן ראש ממשלה, אלא בעת היעדרו של ראש הממשלה ובנושאים שיוניים שזה הפקיד בידי, ראו: מנור, יגאל אלון, עמ' 286-287. לקושי לקדם החלטות מדיניות במפלגת העבודה עד 1973 שסביבן לא היה קונצנזוס גורף, לנוכח המבנה החטיבתי שהונהג בה, ראו: יוסי ביילין, מחירו של איחוד: מפלגת העבודה עד מלחמת יום הכיפורים, רביבים, תל אביב 1985, עמ' 156.

60 אביבה חלמיש, מאיר יערי: האדמו"ר ממרחביה, שנות המדינה, עם עובד, תל אביב 2013, עמ' 216-217; זאב צחור, חזן: תנועת חיים, יד יצחק בן-צבי ויד יערי, ירושלים וגבעת חביבה 1997, עמ' 241-242; 'יערי: חברים במפ"ם מעדיפים ברית בטחונית בין חזן, אלון ודיין', דבר, 23.6.1972.

עמדה המכירה בזכויות הלאומיות של הפלסטינים. על רקע זה נמנעו רוב בכירי המפלגה מלבוא לכינוס, מלבד אלון, שלפי דיווחי העיתונות היתה לו השפעה רבה על ניסוח הודעת הסיכום של המרכז. זו קבעה כי 'מימוש זכויותיו של העם הפלשתינאי הוא תנאי חשוב להבטחת שלום', ומימוש זה צריך שייעשה 'במסגרת מדינה פלשתינאית אשר תכלול את ירדן, שהיא מדינה בעלת רוב פלשתינאי ברור, ואת השטחים מהם תיסוג ישראל בגדה המערבית ובעזה'.⁶¹ היה המכשול העיקרי בתוך מפלגת העבודה לקידום עמדות יוניות, כמו אלה שהציג אלון, היה התנגדותו של דיין. החשש הקבוע של צמרת המפלגה היה שאם זו, וכן המערך המשותף לה ולמפ"ם, לא יאמצו עמדות ברוח גישתו הנצית של שר הביטחון הפופולרי, שזכתה לתמיכה ציבורית ניכרת, הלה יפרוש משורותיה ויתמודד עצמאית או יחבור למסגרת פוליטית אחרת. חששות אלה גברו לקראת הבחירות לכנסת השמינית שנועדו להיערך בסוף אוקטובר 1973. תביעתו העיקרית של דיין היתה שהמפלגה תציג תכנית מפורטת לפעולה בשטחים בארבע השנים הקרובות. הוא העלה שורה של הצעות כבסיס לגיבושה. גולדה מאיר הטילה על ישראל גלילי, המנסח העיקרי של עמדות המפלגה והממשלה, לבחון את המסמכים שהעביר לה דיין ועל בסיסם גיבש את מה שנודע כ'מסמך גלילי', אשר הובא לאישור מזכירות מפלגת העבודה ב־3 בספטמבר 1973 כחלק ממצע הבחירות שלה.⁶² 'מסמך גלילי' עסק ברובו בתכניות ההתיישבות של ישראל בשטחים, שאמנם תוחמו לאזורים שהיו אמורים להיות מסופחים לישראל לפי תכנית אלון (מבלי לציינה במפורש), אך הוא הרחיב את מאפייני ההתיישבות שהיו נהוגים עד אז (כך, למשל, הושם דגש על התיישבות עירונית וניתן לראשונה היתר למעורבות יזמים פרטיים בהתיישבות). הפלסטינים זכו במסמך להתייחסות מצומצמת. עיקרו היה במה שהוגדר כמתן אפשרויות ל'פעילות עצמית של התושבים ביהודה ושומרון'. במסגרת זו נכללה התחייבות עמומה, שלא הופיעה קודם לכן במצע הבחירות של 1969, לייצוגם במוסדות שלטון מקומיים מעבר לרמה המוניציפלית.⁶³ מקורבי אלון ביקשו לפרש את הסעיף הזה במסמך כ'התקדמות ניכרת בכיוון הצעתו [...] לחתור לכינון מינהל עצמי בשטחים, עוד תכנית שדיין התנגד לה'.⁶⁴ מלחמת יום הכיפורים שחקה את מעמדו הציבורי של דיין וביטלה כמעט לחלוטין את החשש מהנזק האלקטורלי הטמון בפרישה אפשרית שלו מהמערך. נשמעו טענות רבות על כך ש'מסמך גלילי' היה ביטוי מזוקק לעמדתה המדינית הנוקשה של הממשלה וקבלתו שכנעה את הערבים שללא מהלך צבאי יזום מצדם לא יהיה אפשר להביא להגמשתה. מכאן צפו דרישות רבות לבטל את המסמך או לשנותו לקראת הבחירות שמועדן החדש נקבע ל־31 בדצמבר 1973. אלון היה הדמות העיקרית בצמרת מפלגת העבודה שקראה לניסוח מחודש של מצעה המדיני. בישיבת מרכז המפלגה ב־5 בדצמבר 1973 הוא טען ש'מסמך גלילי' בא לעולם רק בשל 'תרגילי הישיבה על הגדר' של דיין וחבריו ברפ"י, ואילו גלילי ניסחו רק כדי למזער את נזקן של תכניות מרחיקות לכת יותר שניסה דיין לכפות על המפלגה. רק מסיבה זו הוא, אלון, תמך בו כ'הכרח

61 דניאל בלון, 'נעל מושב מרכז המשמרת הצעירה', דבר, 21.3.1971; הנ"ל, 'הצעירים - ראדיקלים ושמאליים יותר', שם, 25.3.1971.

62 משה דיין, אבני דרך, עידנים, ירושלים 1976, עמ' 554; שיפריס, גלילי, עמ' 296.

63 ביילין, מחירו של איחוד, עמ' 245-246.

64 דניאל בלון, 'מסמך גלילי ותכנית אלון', דבר, 19.8.1973.

בל יגונה'.⁶⁵ עיקרי המסמך, טען, 'ספק אם היו רלבנטיים למצבנו המדיני בזמנו, לא כל שכן שאין הם רלבנטיים עכשיו', והיות וגם בחטיבת רפ"י במפלגה מתגלות עמדות מגוונות בנושאים המדיניים, אין עוד מקום להחזיק במסמך רק מטעמי אחדות פנים מפלגתית. החלטת מזכירות המפלגה שאימצה את 'מסמך גלילי' לא בוטלה אמנם, אך המסמך לא היה עוד לחלק ממצע הבחירות שלה.

הפרק המדיני במצע הבחירות של מפלגת העבודה (והמערך) שאושר באותה ישיבה, כונה 'מסמך 14 הנקודות' (או '14 העיקרים'). סעיף 10 במסמך קבע, בהתייחס לסוגיה הפלסטינית, כי 'הסכם השלום עם ירדן יושת על קיום שתי מדינות עצמאיות - ישראל ובירתה ירושלים המאוחדת ומדינה ערבית במזרח לה. במדינה הירדנית-פלשתינאית השכנה תוכל לבוא לכלל ביטוי הזהות העצמית של הערבים הפלשתינאים והירדנים, תוך שלום ושכנות טובה עם ישראל. ישראל שוללת הקמת מדינה ערבית פלשתינאית נוספת ממערב לירדן'. המסמך חזר על נוסחאות מוכרות מתוך 'מסמך גלילי' בנושא הפעילות הפוליטית של הפלסטינים בשטחים: 'ייתן עידוד לפעולה עצמית של האוכלוסייה בשטחים בתחומי מנהל, חינוך, תרבות ודת ולטיפוח דפוסי דימוקראטיה בחיים החברתיים-ציבוריים והמוניציפליים' (סעיף 12). אלון הביע תמיכה נלהבת בהכנסת סעיף 10 למצע. 'ראוי להעיר בסיפוק', אמר, 'כי זו הפעם הראשונה בתולדות מצענו, שמופיעה בו סוף סוף ההכרה [בעניין] הזהות העצמית של הערבים הפלשתינאים'. הוא הדגיש שללא פתרון הסוגיה הפלסטינית לא יהיה אפשר להגיע לשלום עם מדינות ערב. בהתייחסות מרומזת להצעותיו שלא נתקבלו בממשלה הוא הוסיף: 'חבל רק שלא עודדנו בשעתו את הקמתו של הממשל העצמי בשטחים, דבר שעשוי היה לחזק את מעמדם של המתונים והמפוכחים בקרב הציבור הפלשתינאי, ואף להופכם לגורם מרכזי ומוכר בבוא עת השיחות. ואפשר היה להקים מינהל כזה מבלי לקפח את האופציות למשא ומתן על שלום עם ממלכת ירדן'.⁶⁶

התפטרותם של גולדה מאיר ומשה דיין הנציים מהממשלה והקמת ממשלתו החדשה של יצחק רבין ביוני 1974 אפשרו לנסות ולקדם החלטות חדשות בנושא הפלסטיני. אלון, שר החוץ החדש, יזם דיון בממשלה בסוגיה הפלסטינית (לגרסתו, הראשון שקיימה הממשלה מעולם בהיבט המדיני של הסוגיה) ב-21 ביולי 1974, וטען כי עמדותיה הרשמיות של הממשלה בסוגיה זו מקשות עליה לגייס תמיכה בין-לאומית.⁶⁷ החלטת הממשלה חזרה על עיקר העמדות בנושא הפלסטיני שהופיעו ב'מסמך 14 הנקודות'. החידוש העיקרי שבה לעומת אותו מסמך היה בהימנעות משלילה קטגורית של אפשרות הקמתה של מדינה פלסטינית נפרדת, למרות התמיכה בפתרון הבעיה הפלסטינית במסגרת מדינה ירדנית-פלסטינית. אלון הוא שעמד בראש השרים שקראו להימנע משלילה כזאת, בניגוד לעמדתם של רבין ושר הביטחון שמעון פרס.⁶⁸ בריאיון בטלוויזיה לאחר החלטת הממשלה, העלה

65 דיין טען בויכרונותיו שלמשמע תיאור זה של אלון את קורות המסמך נע גלילי על כיסאו בחוסר נחת, ראו: דיין, אבני דרך, עמ' 559.

66 ישיבת מרכז מפלגת העבודה, 5.12.1973, אמ"ע 108-1973-023-2.

67 שיחת יגאל אלון עם ראודור מנור, 28.8.1979, אי"ט 16-12/53/17.

68 עמוס שיפריס, ממשלת רבין הראשונה, 1974-1977, פורת, צור יגאל 2013, עמ' 108. שיפריס אינו

אלון שורה של נימוקים נגד הקמתה של מדינה פלסטינית, אך הצדיק את ההימנעות מציון ההתנגדות לכך בהחלטה בנימוק שריבוי 'לאוויים' היה מעניק לעמדת ישראל דימוי לא רצוי של נוקשות בזירה הבין-לאומית (לדבריו, בדומה לדימוי של עמדת הערבים לאחר החלטות ועידת ח'רטום ב-1967).⁶⁹ אלון שלל את 'נוסחת יריב-שם טוב', שהועלתה באותה ישיבת ממשלה - הצעה שישראל תצהיר על נכונותה לנהל משא ומתן עם כל גורם פלסטיני שיכיר בזכות קיומה וינטוש את דרך המאבק המזוין נגדה. הוא טען כי אימוצה היה מתפרש בעולם 'כוויתור ישראלי לאש"ף', עוד לפני שהארגון שינה דבר בעמדותיו. אולם במסמך מסווג שכתב באוגוסט 1974 הוא הכיר בכך שלמרות המאמצים שהשקיעה ישראל כדי 'לעצור, לבלום ולהסיג לאחור את תנופת אש"ף', בין היתר באמצעות הסכם ההפרדה עם מצרים והמגע עם מלך ירדן, מעמדו של הארגון בקרב הפלסטינים, בעולם הערבי ובקרב הקהילה הבין-לאומית המשיך להתחזק.⁷⁰

הקושי של אלון לגייס תמיכה פוליטית משמעותית בעמדותיו הומחש בבירור בפרשת סבסטיה-קדום, שבה הממשלה המפוצלת בעמדותיה המדיניות אפשרה לראשונה, תחת לחץ פוליטי וציבורי, התיישבות מחוץ לגבולותיה של תכנית אלון. בדיון סוער שקיימה סיעת המערך בכנסת, בשיאה של הפרשה בדצמבר 1975, הודה אלון כי עד עתה בעיסוק בפרשה זו 'חטאתי בשתיקות מיותרות', אך מעתה, הבהיר, 'לא אשתוק עוד', ותקף את ההתיישבות בשומרון כמהלך שביא לסגירת אופציות מדיניות.⁷¹ שמעון פרס, התומך הבולט מבין שרי העבודה בהתיישבות מחוץ לגבולות תכנית אלון, טען בישיבת הממשלה שדנה בעניין סבסטיה כי אין אף גורם ערבי שתכנית אלון מקובלת עליו, ובקרב הפלסטינים בגדה המערבית קיימת להתרשמותו התנגדות רבה להתיישבות בבקעת הירדן, משום שזו יוצרת חיץ פיזי בינם לבין ממלכת ירדן.⁷² אלון ניסה בכל זאת להשפיע על עיצוב המדיניות בגופים שהיו נתונים תחת אחריותו, ובסוף 1975 הודיע על מינויו של פרופסור שלמה אבינרי, שהיה מוכר כבעל עמדות יוניות, בפרט בסוגיה הפלסטינית (לרבות תמיכה בניהול משא ומתן עם אש"ף, אם זה יכיר במדינת ישראל ויימנע מטרור, בהתאם ל'נוסחת יריב-שם טוב'), לתפקיד מנכ"ל משרד

מביא תימוכין לתיאור התפלגות העמדות בישיבת הממשלה בעניין הקמת מדינה פלסטינית, ונראה שהוא הסתמך על פרוטוקול הישיבה שאינו פתוח לעיון חופשי.

Interview with Deputy Premier and Foreign Minister Allon on Israel Television, 18.10.1974: 69
<http://mfa.gov.il/MFA/ForeignPolicy/MFADocuments/Yearbook2/Pages/35%20Interview%20with%20Deputy%20Premier%20and%20Foreign%20Minis.aspx> (retrieved: 20.5.2016)

מנור, יגאל אלון, עמ' 318-319, 326-327.

71 רבין איים להתפטר בדיון סוער של סיעת המערך על סבסטיה, דבר, 10.12.1975. אלון היה, כידוע, משושבני ההתיישבות בקריית ארבע-חברון, שגם בה היתה חריגה, אם כי פחות בוטה מאשר בפרשת סבסטיה-קדום, מגבולות תכניתו. אלון היה מודע בעת הקמת ההתיישבות בקריית ארבע לקושי ליישב את תמיכתו בה עם קריאתו להכרה בזכויות הפלסטינים. בדיון בוועדת החוץ והביטחון של הכנסת ניסה לגשר על המתח הזה בטענה שחברון אינה מרכז לאומי ודתי חשוב עבור הפלסטינים. ראו: ישיבת ועדת החוץ והביטחון של הכנסת, 19.5.1970, א"מ ג-16707/6.

72 אדמוני, עשור, עמ' 165-166.

החוץ. המהלך הזה, שגם רבין לא נלהב ממנו, ספג ביקורת חריפה במפלגות הימין, ובדיון בכנסת שנערך לבקשתו בסוגיה זו בפברואר 1976 שלל אלון את הטענה שהמינוי מסמן תפנית במדיניות החוץ של הממשלה, אך הודה שבין עמדותיו לאלה של אבינרי 'יש הרבה מן המשותף', אף שהן אינן זהות לגמרי.⁷³

גם בתנועתו, הקיבוץ המאוחד, השגת תמיכה בעמדותיו של אלון לא היתה קלה, אם כי במרוצת שנות השבעים ולאחר פטירתו של טבנקין ב־1971 נחלש בה בהדרגה כוחם של תומכי שלמות הארץ. ישראל גלילי, שהיה מודע להתגברות הקולות בתנועה הקוראים להגמשת העמדה הרשמית בנושא הפלסטיני, פרסם ביוני 1976 בביטאונה, **מבפנים**, מכתב ששלח לו רבין במאוס 1975, ובו הבהרות באשר לפירושה של החלטת הממשלה מיולי 1974 בנושא הפלסטיני: 'בממשלה זו לא הוצע ולא הוחלט שלא לבוא בדברים עם גורמים פלסטינאים שיכירו במדינת ישראל. אם יוצע לבוא במשא ומתן עם גורם פלשתינאי נדון בכך. [...] אני רואה נזק בניסיון לייחס לממשלה כאילו החליטה שלא לבוא בדברים עם גורם פלסטינאי אשר יכיר במדינת ישראל'.⁷⁴ גלילי דחה את תכנית אלון מפורשות גם על יסוד הטענה שאפילו האמריקנים אינם רואים בה בסיס אפשרי להסדר עם הערבים. במאמר שפרסם ביוני 1976 ציין שאף גורם ערבי לא היה נכון לקבלה. אלון גרס כי טענה זו אינה נכונה, ומסר לוועדת החוץ והביטחון של הכנסת באותו החודש שהממשל האמריקני עודו תר אחר אפשרויות להסדר עם הערבים על בסיס עקרונותיה של תכניתו.⁷⁵ כעמדת פשרה בין יונים לנצים אימץ הקיבוץ המאוחד בוועידתו ביוני 1976 החלטה המצדדת לראשונה ב'וויתורים טריטוריאליים' מבלי להתבסס מפורשות על תכנית אלון, תוך שחזר על ההתנגדות להקמת 'מדינה שלישית' בין הים למדבר.⁷⁶ הפערים בגישה המדינית בין אלון ובין גלילי ניכרו במהלך 1976 גם בדיון על 'תכנית וכמן' (תכנית 'השדרה הכפולה'), שהציעה כי ישראל תקים מפעל התיישבותי רחב ברצועת אורך מזרחית שתשתרע מרמת הגולן ועד דרום סיני, אותה תספח לתחומיה, כשאזור ההר המרכזי שבין שתי 'שדרות' ההתיישבות היהודית יועבר לריבונות ערבית. אלון דחה את 'תכנית וכמן' (שנתפסה כמתחרה בתכניתו) בטענה שישראל יכולה להצדיק סיפוח שטחים רק מטעמי ביטחון מובהקים; גלילי ראה אותה בחיוב ואף הנחה להכין תכנית התיישבות מפורטת על בסיס עקרונותיה.⁷⁷ ניסיונו של אלון להביא לאימוץ נוסחאות מדיניות יוניות יותר במצע מפלגת העבודה (והמערך) לבחירות לכנסת התשיעית לא צלח אף הוא, פעם נוספת בשל החשש

73 שלמה אבינרי, 'ממד הזמן במדיניות של רבין', **הארץ**, 23.10.2015; 'אלון הגן בכנסת על מינוי אבינרי', **דבר**, 19.2.1976.

74 שיפריס, **ממשלת רבין**, עמ' 112-113. לרקע הפוליטי של כתיבת המכתב ופרסומו ראו ויקטור שם טוב, **אחד מהם**, מערכת, קיבוץ דליה 1997, עמ' 97-103.

75 ישראל גלילי, 'מדיניות ממשלת ישראל בנושא הפלשתינאי', **דבר**, 17.6.1976; שיפריס, **ממשלת רבין**, עמ' 95-96. שיפריס מתבסס על פרוטוקול של ישיבת ועדת החוץ והביטחון שאינו פתוח לעיון חופשי.

76 יזהר, **בין חזון לשלטון**, עמ' 496.

77 אדמוני, **עשור**, עמ' 170-174; דניאל בלוך, 'רבין ואלון הסתייגו מחלקים של תכנית וכמן', **דבר**, 10.9.1976.

מפרישת דיין. המצע שהוצג לבוחר במאי 1977 חזר על הנוסחאות המדיניות שנכללו כבר ב'מסמך 14 הנקודות'.⁷⁸

סיכום

יגאל אלון ביקש להציג את תכניתו כמסגרת למימוש חזון שלמות הארץ בעיקרו ולשמירת צורכי הביטחון של ישראל באופן מיטבי, אך התקשה לשכנע שזו מקדמת את שתי התכליות הללו באופן מובהק. בהיבט הטריטוריאלי היטיב ישראל גלילי להגדיר את תכנית אלון כ'אחד הניסיונות לקונקרטיזציה של משאת הנפש. כיצד אפשר בתנאים של שנות השבעים להגשים את משאת הנפש של הקיבוץ המאוחד שהיא שלמות הארץ עם התיישבות [ולשלב אותה] בחישובים המדיניים האסטרטגיים'.⁷⁹ בהיבט הביטחוני בלטו הימנעותו של אלון מהתבססות על חוות דעתם של מומחי ביטחון בעת גיבושה של תכניתו והעובדה שכמעט ולא נמצאו מומחים שציידו בה מסיבות ביטחוניות לאחר שהוצגה.⁸⁰

תכנית אלון היתה בעיקרה תכנית מדינית, שנועדה להתמודד עם הלחצים הבין-לאומיים והאתגרים המוסריים שהיו כרוכים בשליטה על עם אחר, שהלך ועיצב לעצמו תודעה לאומית ותביעה להגדרה עצמית. אלון עצמו הודה שתכניתו היתה מכוונת בעיקרה למציאת 'פתרון המיוסד על פשרה מדינית הוגנת' ב'תנאים הגיאו-אסטרטגיים הקיימים במזרח-התיכון', 'פשרה שתעניק לישראל את הגבולות בני ההגנה המזעריים שאי אפשר בלעדיהם, מבלי לפגוע פגיעה משמעותית באינטרסים הבסיסיים של הצד שכנגד, ובכלל זה של הציבור הפלסטיני'.⁸¹

מתוך תפיסה שראתה בגבולות כאלה את הבסיס החיוני לכל הסדר מדיני, דחה אלון את רעיון האוטונומיה שהעלה בגין ב'1978, משום שהיתה זו אוטונומיה 'פרסונלית ולא טריטוריאלית'. בדיון בלשכת מפלגת העבודה במארכס 1979 הוא הבהיר כי 'עם רעיון האוטונומיה כרעיון' הוא 'שלם', שכן 'אנחנו לא פעם הצענו אוטונומיה', אך המתכונת המוצעת לא תאפשר להבטיח גבולות בני הגנה. האוטונומיה שבה הוא תומך צריכה, כך

78 'בהנהגת העבודה דוחים איומי דיין', דבר, 17.6.1976; 'אלון: לבקש מנדט לפשרה טריטוריאלית גם ביהודה ושומרון', שם, 24.1.1977.

79 סמינר רעיוני של הקיבוץ המאוחד באפעל בנושא המזרח התיכון, 11.3.1971, א"ט 3/3-32.

80 יונתן שפירא, חברה בשבי הפוליטיקאים, ספרית פועלים, תל אביב 1996, עמ' 116-117. יוסי ביילין טען כי אלון נכשל בניסיונו לגייס תמיכה בתכניתו, טרם הצגתה, בקרב כמה מחברי המטכ"ל. אלה העידו שמבחינה ביטחונית גישתו של משה דיין, המבוססת על שימור שליטה בגב ההר, מקובלת עליהם יותר, ראו: ביילין, מחירו של איחוד, עמ' 21. אלון טען כי שלא בפומבי תכניתו זכתה בעת הצגתה לתמיכה עקרונית מצד הרמטכ"לים רבין ובר-לב והאלוף שרון, ראו: מגור, יגאל אלון, עמ' 255-256. על ניסיונו של אלון להתמודד עם הטענה שתכניתו אינה מותאמת להתמודדות עם אתגרי הביטחון של שנות השבעים והשמונים, כמו טילים ארוכי טווח ומטוסי קרב והפצצה על-קוליים, ראו הרצאתו במכללה הבין-זרועית לפיקוד ומטה באוקטובר 1979, בתוך: וגנר, צור ורו, לקראת הימים הבאים, עמ' 277-278; Allon (above note 20), p. 42.

81 וגנר, צור ורו, שם, עמ' 278.

הדגיש, להיות 'קולקטיבית, דמוקרטית, טריטוריאלית על בסיס של הסדר שתואם פחות או יותר את תפיסתנו על הפשרה הטריטוריאלית'.⁸² אלון אמנם שלל בהתמדה, עד מותו בפברואר 1980, את רעיון הקמתה של מדינה פלסטינית עצמאית, אך שלילה זו נעשתה בתנאים של תביעה מצד ירדן להחזרת הגדה המערבית לשליטתה ולייצוגם של הפלסטינים החיים בה, ושל סירוב מוחלט של אש"ף להכיר בישראל ולנהל עמה משא ומתן. שלילתו את רעיון המדינה הפלסטינית העצמאית ואת ההידברות עם אש"ף היתה תלויה נסיבות ולא עקרונית. הדבר מתחוויר גם מכך שתכניתו עוצבה תחילה כמתכונת להסדר עם הפלסטינים ולא עם ירדן. כפי שציין בשנים האחרונות אחד מחוקריו-תלמידיו של אלון, הנמנה עם אלה מהם שביקשו לאורך שנים לתת פרשנות נצית לעמדותיו: 'הנוסחה "שתי מדינות לשני עמים" [...] לכאורה [...] סותרת את תפיסת אלון, אך למעשה היא דורשת את קיום עקרונותיו [...] במציאות הפוליטית שנוצרה מאז, כאשר היא מדגישה את ההכרה בזכותו לריבונות של העם הפלסטינאי'.⁸³

אלון היה רגיש מאוד לממד הזמן ולתמורות שזה מחולל. הכרתו בתהליך התגבשותה של זהות לאומית פלסטינית היתה הדרגתית ועקיבה. תכניתו התייחדה, בין היתר, בכך שניסתה להגדיר את מרכיביו של הסדר הקבע מתוך תפיסה שכלל שיתקדם תהליך גיבושה של תנועה לאומית פלסטינית, כך יהיו נוחים פחות התנאים שתוכל ישראל להשיג בהסדר הקבע. רעיון המנהל העצמי הפלסטיני שאלון ניסה לקדם, משנוכח שאי-אפשר להשיג הסדר קבע בטווח הזמן הקרוב, כוון לעידוד צמיחתה של מנהיגות פלסטינית מתונה, על ידי מתן מעמד רשמי וסמכויות שליטה לה, קודם להשלמת התבססות מעמדו של אש"ף כנציג הפלסטיני היחיד. גם הפערים בינו לבין רבין עת כיהן כשר חוץ בממשלתו נבעו מפירושים שונים של ממד הזמן והשפעותיו, ולא מתפיסות שונות באשר למהות הפתרון המדיני הרצוי. רבין סבר שאם ישראל תציג הגמוניות בעמדותיה המדיניות בטווח של שנים אחדות לאחר מלחמת יום הכיפורים, יתפרש הדבר בידי הערבים והסובייטים כביטוי לחולשתה.⁸⁴ אלון העריך שההסכמים שישראל חתמה עם סוריה, ובייחוד עם מצרים, לאחר מלחמת יום הכיפורים, המחישו שהמלחמה הטמיעה תפיסות ריאליסטיות יותר במנהיגות הערבית, ובפרט את ההכרה כי קיומה של ישראל הוא מציאות שאין בכוחם לשנותה באמצעות הפעלת כוח צבאי.⁸⁵

אף על פי שתכנית אלון לא התקבלה מעולם כחלק מתכניתו המדינית של גורם כלשהו בתנועת העבודה, נוצר סביבה בתנועת העבודה משנות השבעים המוקדמות קונצנזוס רחב, כביטוי מזוקק להשקפתה המדינית והמוסרית באשר למתכונת הסדרת היחסים עם העם השני החי בארץ, שהתבססה מאז פולמוס החלוקה של שלהי שנות השלושים על הרעיון של חלוקה טריטוריאלית בין שתי ישויות מדיניות ריבוניות, המגשימות את מאווייהן של

82 כמובא אצל מנור, יגאל אלון, עמ' 397-398.

83 יגאל וגנר, 'פוליטיקה ואידיאולוגיה במחלוקת על ארץ ישראל "השלמה"', בתוך: וגנר, צור ורו, לקראת הימים הבאים, עמ' 234.

84 שלמה אבינרי, 'ממד הזמן במדיניות של רבין', הארץ, 23.10.2015.

85 Allon (above note 20), p. 52

שתי תנועות לאומיות. באמצע עמדה יונית, נדרש אלון להינתק מחלק מרכזי במורשת האידאולוגית של הקיבוץ המאוחד ושל טבנקין, ובמידה רבה גם מהמורשת הביטחונית של הפלמ"ח שהוא עצמו עיצב.⁸⁶ הצלחתו לשמור על מעמד בכיר בהנהגת תנועת העבודה לאורך התקופה רבת הטלטלות שממלחמת ששת הימים ועד למותו מעידה כי בכך נתן ביטוי לעמדות ולהלכי רוח שהיו בהדרגה לרווחים יותר בתוכה.

86 כשהציג אלון את תכניתו לראשונה במוסדות הקיבוץ המאוחד, הטיח בפניו בני מהרשק, ה'פוליטרוק' של הפלמ"ח, כי התכנית מנוגדת לתפיסה האסטרטגית שהציג מאז ימי הפלמ"ח. לפי תפיסה זו 'עקב האכילס של מדינת ישראל [...] זה כל מה שנקרא הגדה המערבית'. והוסיף: 'אני חשבתי לתומי שיגאל נאמן לאיזה דבר שכתבנו בייכור של הפלמ"ח: בכל מקום שניגר דמם - שוב נשוב'. ישיבת מזכירות הקיבוץ המאוחד, 14.8.1967, אי"ט 2-3/3/4.